

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

– МКР. 1951«С» 2023.10.26. 012 ПЗ

МИРОНЕНКА ПЕТРА ЛЕОНІДОВИЧА

2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**
Економічний факультет

УДК 330.131.5:631.5:633.85

ПОГОДЖЕНО
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри економіки

_____ **Анатолій ДІБРОВА** _____ **Вікторія БАЙДАЛА**
(підпис) (підпис)
« ____ » _____ 2024 р. « ____ » _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «Економічна ефективність вирощування соняшнику в
сільськогосподарських підприємствах Лісостепової зони Київської
області»

Спеціальність 051 «Економіка»
(код і назва)

Освітня програма «Економіка підприємства»
(назва)

Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми
к.е.н., доцент

_____ (підпис)

Тетяна ГУЦУЛ

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**
к.е.н., доцент

_____ (підпис)

Олександр БАЛАН

Виконав

_____ (підпис)

Петро МИРОНЕНКО

Київ – 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри економіки

д.е.н., проф. _____ Вікторія БАЙДАЛА
(підпис)

ЗАВДАННЯ
до виконання магістерської кваліфікаційної роботи студенту
МИРОНЕНКУ ПЕТРУ ЛЕОНІДОВИЧУ
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність **051 «Економіка»**
(код і назва)

Освітня програма **«Економіка підприємства»**
(назва)

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна**
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема магістерської кваліфікаційної роботи **«Економічна ефективність вирощування соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Лісостепової зони Київської області».**

Затверджена наказом ректора НУБіП України від **26 жовтня 2023 р. № 1951”С”**

Термін подання завершеної роботи на кафедру **2024.11.01**
(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: наукові публікації, підручники, статистичні дані Державної служби статистики України, статті наукових журналів, річні звіти ТОВ «Жуківське», оперативні дані первинного обліку, літературні та Інтернет-джерела, нормативна та довідкова література.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні аспекти економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та її особливості при вирощуванні соняшнику.
2. Аналіз сучасного стану вирощування насіння соняшнику в Лісостеповій зоні Київської області.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику.

Дата видачі завдання « 06 » листопада 2023 р.

Керівник магістерської
роботи

(підпис)

Олександр БАЛАН

Завдання прийняв до
виконання

(підпис)

Петро МИРОНЕНКО

Реферат

Магістерська кваліфікаційна робота на тему «Економічна ефективність вирощування соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Лісостепової зони Київської області» має обсяг 87 сторінок основного тексту, 4 рисунків, 16 таблиць, 62 найменувань використаних джерел.

Об'єктом дослідження виступають підприємства Обухівського району Київської області різних форм власності і господарювання, базовим господарством обрано ТОВ «Жуківське» село Жуківці аналізованого регіону. Вид економічної діяльності – виробництво сільськогосподарської продукції.

Метою дослідження, магістерської кваліфікаційної роботи, є вивчення сучасного стану та визначення напрямків перспективного розвитку виробництва соняшнику в умовах правобережного Лісостепу Київської області.

В процесі дослідження використані економіко-статистичні методи збору й обробки інформації, зокрема: монографічний, розрахунково-конструктивний, статистичний, нормативний, балансовий. Як аналітичний матеріал використовувались статистичні дані Державного комітету статистики України, дані річних звітів та аналітичного обліку господарств Обухівського району Київської області.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, розподільчі відносини, ринкові механізми, економічна ефективність, продуктивність, соняшник, сільське господарство, додана вартість, олієжировий підкомплекс.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СОНЯШНИКУ	8
1.1. Теоретичні аспекти економічної ефективності виробництва соняшнику	8
1.2. Методичні основи економічної ефективності вирощування насіння соняшнику	14
1.3. Особливості функціонування олійно-жирового підкомплексу України в сучасних умовах	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВИРОЩУВАННЯ НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В ЛІСОСТЕПОВІЙ ЗОНІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	29
2.1. Характеристика природно-економічного стану вирощування насіння соняшнику в досліджуваному регіоні	29
2.2. Стан та економічна ефективність виробництва соняшнику в базовому господарстві	37
2.3. Аналіз організаційно-виробничих ресурсів досліджуваного об'єкта.....	48
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ	56
3.1. Розрахунок конкурсного гетерозису та беззбитковості виробництва соняшнику в базовому господарстві	56
3.2. Обґрунтування заходів збільшення обсягів виробництва соняшнику.	67
3.3. Інтеграція як напрям підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику.....	73
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

ВСТУП

Народногосподарське значення соняшнику важко переоцінити, адже його використання відбувається в різних галузях – від медицини до декорацій з широким спектром продуктів в кожному напрямку. Звичайно основне призначення – це харчова промисловість. Соняшник належить до трійки олійних культур, поряд з соєвими бобами та насінням ріпаку які є лідерами за вирощуванням в світі. Сьогодні, він виступає традиційною культурою для вітчизняних аграріїв та є одним із економічно привабливих видів продукції як на аграрному так і на продовольчому ринку. Насіння соняшнику - продукція одна з небагатьох яка дає можливість отримати найбільшу додану вартість та реалізовувати на зовнішній ринок не сировину – а готову до споживання продукцію – соняшникову олію, яка користується високим та стабільним попитом в світі.

Україна займає лідируючі позиції на світовому аграрному ринку як по кількості вирощеної продукції соняшнику так і експорту соняшnikової олії. Технологія вирощування соняшника не потребує спеціальної техніки, є не надто складною, водночас ґрунтово-кліматичні умови в Україні є сприятливими для отримання високих врожаїв, всі ці фактори в сукупності дозволяють виростити культуру практично будь-якому виробнику, а невеликим фермерським господарствам дає змогу значно підвищувати економічну ефективність діяльності.

Питання стосовно ефективності виробництва соняшнику є предметом наукових пошуків великої кількості вітчизняних та зарубіжних вчених. В їхніх працях відображуються головні аспекти стану та перспектив розвитку ринку олійних культур, технологічні аспекти вирощування соняшнику. Пошук шляхів підвищення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва і соняшнику зокрема, пошук резервів зниження собівартості продукції з одночасним вивченням екологічних аспектів та збереження родючості земель визначили обрану тему досліджень кваліфікаційної

магістерської роботи. В результаті вивчення емпіричних даних господарств Лісостепової зони Київщини та монографічних досліджень вирощування соняшнику допоможе багатьом господарствам підвищити свою конкурентоспроможність, уникнути банкрутства і вижити в умовах ринкової економіки.

Метою дослідження, магістерської кваліфікаційної роботи, є вивчення сучасного стану та визначення напрямків перспективного розвитку виробництва соняшнику в умовах правобережного Лісостепу Київської області.

Об'єктом дослідження виступають підприємства Обухівського району Київської області різних форм власності і господарювання, базовим господарством обрано ТОВ «Жуківське» село Жуківці аналізованого регіону.

Для досягнення зазначеної мети в роботі поставлені для вирішення такі завдання:

- дослідити теоретичні аспекти економічної ефективності виробництва соняшнику;
- обґрунтувати методику вивчення економічної ефективності вирощування соняшнику;
- дати характеристику особливостям формування олійно-жирового підкомплексу та розміщення виробництва і переробки соняшникового насіння;
- охарактеризувати природно–ресурсний потенціал та його відповідність вирощування олійних культур на об'єкті дослідження;
- зробити аналіз стану та тенденцій розвитку соняшникового господарства;
- проаналізувати економічну ефективність виробництва соняшнику за останні 3 роки на досліджуваному об'єкті;
- на основі проведеного дослідження обґрунтувати шляхи підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику.

Предметом дослідження є соціально-економічні та техніко-технологічні аспекти економічної ефективності вирощування соняшника.

В процесі дослідження використані економіко-статистичні методи збору й обробки інформації, зокрема: монографічний, розрахунково-конструктивний, статистичний, нормативний, балансовий. Як аналітичний матеріал використовувались статистичні дані Державного комітету статистики України, дані річних звітів та аналітичного обліку базового господарства та сільськогосподарських підприємств Обухівського району Київської області.

Структурно робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг магістерської кваліфікаційної роботи викладено на 87 сторінок основного тексту, 4 рисунків, 16 таблиць, 62 найменувань використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СОНЯШНИКУ

1.1. Теоретичні аспекти економічної ефективності вирощування насіння соняшнику

Вже майже десятиліття в умовах війни українське суспільство робить все можливе і неможливе задля того, щоб зберегти своє сьогодення та забезпечити екзистенціальну можливість свого майбутнього. Якнайкраще цю жагу та волю до життя можна спостерігати в одній із ключових сфер людської діяльності – в економіці. З метою адаптації до існуючих екстремальних, ризикованих обставин, щоб забезпечити альтернативні, стабільні надходження в державний бюджет, які уможливають фінансування як воєнного, так і соціального секторів, – українське суспільство проводить переорієнтацію виробництва готової продукції, у якій вона спеціалізується: від індустріальної, до аграрно-центричної. Основою основ такого виживання є виробництво продукції для кінцевого споживання і використання, з високою доданою вартістю. До такої продукції, безумовно, відноситься і досліджувана в кваліфікаційній магістерській роботі аналізована сільськогосподарська культура як соняшник, продукція з якого використовується в медицині, харчуванні, тваринництві, промисловості, декоративних насадженнях тощо.

Основною олійною культурою, що вирощується в Україні є соняшник. У складі всіх олійних культур він займає 70% посівної площі і 85% валового збору. Із насіння соняшнику виробляється приблизно дві третини всієї рослинної олії. Сучасні публікації висвітлюють проблеми ціноутворення у різних підкомплексах агропромислового виробництва, але аналіз економічної ефективності вирощування насіння соняшника на сучасному етапі, на нашу думку, потребує додаткового висвітлення.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні здійснювалася робота щодо створення на олієпродуктовому ринку системи цін, завдяки якій забезпечувалася б ефективна діяльність сільськогосподарських і переробних підприємств. В розділі кваліфікаційної магістерської роботи «Наукові основи економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та її особливості при вирощуванні соняшнику» розглянуто сутність, структуру, специфіку формування олієсоняшникового підкомплексу, тенденції розвитку ринку соняшнику, а також основи методики оцінки ефективності вирощування насіння соняшника.

Вищесказане окреслює кордони актуальності проблематики для формування адекватного розуміння існуючого стану галузі, на підставі якого можна приймати поточні, оперативні та довгострокові плани, приймати економічні рішення, тобто необхідна безперервна генерація якісних досліджень, які забезпечать належний моніторинг галузі.

Своє ставлення та власні пропозиції щодо чинників підвищення конкурентоспроможності галузей аграрної сфери, в різні періоди висловлювало багато видатних вчених економічної аграрної науки, зокрема В. Андрійчук, В. Амбросов, В. Галушко, О. Гудзь, М. Дем'яненко, А. Діброва, С. Кваша, М. Кропивко, І. Лукінов, М. Малік, В. Онегіна, П. Саблук, П. Стецюк, А. Чупис та ін. Їх обґрунтовані цінні наукові розробки наклали свій відбиток на осягнення суті проблем конкурентоспроможності галузей сільського господарства та ефективності виробництва соняшнику зокрема.

Останні опубліковані дослідження, які стосуються олійно-жирової галузі, розкривають широкий спектр питань. Зокрема, Віталій Покин'єчерда та Ольга Тимченко сфокусували увагу на аналізі ряду тем, які стосуються трьох основних видів харчових олій: соєвої, ріпакової та соняшnikової. Дослідники зачепили в своєму викладі такі теми: динаміка виробництва, імпорту-експорту, стану пропозицій на ринку, а також споживання. Часовий проміжок, який охопили фахівці: 2019–2023 маркетингові роки [5].

Ольга Бойко та Людмила Гейко дослідили стан підприємств олійно-жирової промисловості, який був характерним для них протягом попередніх десяти років. До висвітлених дослідницями питань відносяться: обсяги переробки олійного насіння українськими підприємствами; використання наявної виробничої потужності; експорт; загальний стан підприємств, які виробляють соняшникову олію; наявні проблеми та виклики, які стоять перед галуззю [6]. Дослідниці Олена Богданюк і Анастасія Кіча, у своїй статті зачіпають ідентичні питання за фактично той самий період часу, але, окрім того, показали структуру українських областей виробників соняшникової олії, виділили основні тенденції та описали чинники, які впливають на ринки харчових олій [7].

Сергій Чехов та Ірина Чехова здійснили аналіз виробництва соняшника в Україні, паралельно розкриваючи ряд питань: виробничі показники та баланс попиту-пропозиції; ефективність та рентабельність виробництва; структура витрат і ціноутворення тощо [8]. Крім того, в монографії дослідниці Ірини Чехової, розкрито питання комплексного дослідження ринку олійних культур [9].

Оксана Макаруч у своїх наукових доробках робить акцент на дослідженні взаємозв'язків між українськими внутрішньо-ринковими цінами на соняшникову олію та цінами переважно європейського ринку [10, 11].

Вирощування технічних культур в сучасних умовах є одним із високоприбуткових напрямів діяльності сільськогосподарських підприємств, які за умов дотримання технологічних схем вирощування, здатні забезпечувати високий рівень рентабельності виробництва. Основними технічними культурами польової ланки сівозміни є соняшник. За даними Державного комітету статистики України за останні 20 років посівні площі соняшнику в Україні стрімко зросли з 1,5 до 6,3 млн. га, тобто на сьогоднішній день під соняшником зайнято близько 20% всіх орних земель, а під урожай у 2021 році було засіяно соняшником понад 6,5 млн га.[1], в силу відомих причин у 2023 році відбулось зниження площ посів до 5,3 млн.га.

Було подолано стереотип, що соняшник не повинен займати більше 7 – 8% орної землі і повертатись на своє місце у сівозміні не раніше, ніж через 7-8 років. Це стало можливим за рахунок створення стійких до вовчка генотипів, а також гербіцидного контролю над паразитуючими рослинами. Маючи стійкий попит на продукцію, а відповідно і високий рівень її ліквідності, разом із стабільними ринковими цінами, соняшник приваблює виробників, що призводить до збільшення бажаючих сільськогосподарських товаровиробників вирощувати аналізовану культуру та, відповідно, зростання її посівних площ.

Разом із кількісними змінами в Україні відбуваються і якісні, удосконалюються технології вирощування культури і зберігання основної продукції, постійно залучаються до вирощування нові високопродуктивні і пластичні гібриди, що здатні формувати достатньо високий рівень продуктивності в жорстких посушливих умовах зони Степу. Середня врожайність соняшнику в Україні за останні 20 років зросла з 0,98 т/га до 2,5 т/га. Тому щорічний валовий збір насіння соняшника зріс з 1,4 до 15 млн.т. [1]. Проте, хоча технологічний рівень вирощування соняшнику є доволі високий, залишається чимало технологічних питань які потребують подальшого вивчення і вдосконалення.

Загальновідомо, що ефективність територіального розміщення виробництва залежить від природно-кліматичних умов регіону. Природні умови визначають основу поділу праці в сільському господарстві, його регіональну спеціалізацію, рівень розвитку якої є важливою умовою підвищення ефективності господарської діяльності агропромислового комплексу регіону в цілому. Все це зумовлює суттєві зміни виробничо-економічних відносин в продуктових підкомплексах аграрного сектору економіки, в тому числі доцільне створення і формування ринку насіння соняшнику. Його кінцево-цільове призначення має базуватися на задоволенні потреб у насінні та продуктах, одержаних від його переробки [2].

Згідно системно-структурного аналізу під відокремленим соняшниковим підкомплексом розуміється сукупність різноманітних галузей і видів діяльності, ефективне функціонування якого можливе на основі розвиненого інфраструктурного забезпечення: наявності спеціалізованого транспорту, діяльності науково-дослідних інститутів, селекційних станцій, конструкторських бюро, які забезпечують селекцію культури, насінництво та агротехніку вирощування, технологію зберігання і переробки насіння соняшнику, олії, зеленого корму, силосу, макухи та шроту. З урахуванням цього ми пропонуємо таку загальну схему організаційно-виробничої структури соняшникового підкомплексу досліджуваного регіону за якого сільське господарство, переробні та агросервісні підприємства, торгівельні організації на рівні груп господарств та адміністративних районів однаковою мірою були зацікавлені в об'єднанні зусиль для організації скоординованого агропромислового виробництва, зорієнтованого на ринкові умови і високий загальний кінцевий результат [3].

Раціонально реорганізована інфраструктура ринку соняшникового підкомплексу повинна сприяти виробництву якісного насіння для переробки, посівного матеріалу та реалізації соняшnikової продукції споживачу і включати декілька ланок. По-перше, це підприємства, які забезпечують вирощування, післязбиральну доробку та зберігання; по-друге – установи, що просувають насіння на ринок – агроторгові доми, виставки-ярмарки та інші; по-третє – організації і служби з контролю і якості продукції, карантинний контроль при ввозі та вивозі насіння соняшнику та продукції з нього, а також ціновий моніторинг та фінансово-кредитну підтримку; по-четверте, попит на продукцію переробними підприємствами, населенням та іншими галузями. Але, щоб кожне підприємство з відповідною впевненістю могло вступити в організоване конкурентне середовище, йому потрібно мати чітку програму маркетингових дій та розробити бізнес-план. Головна мета – задоволення потреб споживача, максимізація прибутку, розрахунок реальної і водночас вигідної ціни, заповнення певної ринкової ніші і вихід на чітку ринкову

позицію, орієнтація на потенційного споживача і активізація його позицій на ринку, а також привернення громадської думки до товарів і підприємства [4].

Зважаючи на те, що для переробки соняшнику уже почали формуватися потужні підприємства з обсягом добової переробки від 1 до 2 тис. т, а також з метою збереження від банкрутства менш потужних підприємств, доцільно разом із регіональними органами виконавчої влади розглянути питання формування навколо цих підприємств сировинних зон для виробництва олії і біопалива та переробки високоенергетичних культур.

Повертаючись до економічної ефективності насіння соняшнику, методичні основи якої будуть розглянуті більш детально в наступному пункті магістерської кваліфікаційної роботи, потрібно відмітити, що при всіх своїх специфічних особливостях, дана культура підпорядковується загальним економічним законам. Так, попит на продукцію соняшнику – це та кількість продукції, яку споживачі бажають та здатні придбати при визначеному рівні ринкової ціни. Його формують такі фактори, як обсяги виробництва соняшнику; доходи споживачів; уподобання споживачів, від яких залежать пріоритети в споживанні; очікування покупців; число покупців на соняшниковому ринку; ціни на соняшникову продукцію; реклама. Важливою складовою процесу дослідження кон'юнктури ринку соняшнику також є пропозиція. Вона, як і попит, залежить від ціни. Пропозиція на ринку соняшнику являє собою кількість продукції, яку продавці бажають продати за деякий період і певну ціну. Вона, як і попит, на соняшникову продукцію може змінюватись під впливом таких факторів як: кількість продавців на ринку; цін на товар, цін на ресурси; впровадження сучасних технологій; організаційних заходів держави, щодо регулювання ринку соняшнику; очікування продавців. Ринок соняшнику функціонує через його інфраструктуру. Економічна роль ринкової інфраструктури полягає в створенні і забезпеченні загальних умов ефективного розвитку товарного виробництва, в обслуговуванні всіх сфер і ланцюгів економіки, створенні необхідної основи їх стабільної і результативної діяльності. Раціонально

реорганізована інфраструктура ринку соняшникового підкомплексу повинна сприяти виробництву якісного насіння для переробки, посівного матеріалу та реалізації соняшникової продукції споживачу [4].

Світовий ринок олійної продукції на сучасному етапі набув стрімкого розвитку, що зумовлено як зростанням харчового попиту на олію та жири рослинного походження, так і застосуванням олійної сировини в технічних цілях.

Виробництво соняшнику, як найбільш поширеної олійної культури, є наразі стратегічно важливою проблемою для розвитку національної економіки України. Підприємства олійно-жирової галузі за досліджуваний період входили до першої п'ятірки галузей харчової промисловості за обсягами виробництва. Незважаючи на складність сучасного економічного стану сільського господарства України, підприємства, що займаються виробництвом і переробкою олійних культур, насичують ринок своєю продукцією й мають змогу нарощувати виробництво. На сучасному етапі олійно-жирова галузь України – основу якої становить виробництво й переробка соняшнику – має низку проблем, вирішення яких є необхідною умовою забезпечення внутрішньої стабільності держави та зміцнення її позицій на міжнародних ринках.

Отже, тільки цілеспрямована державна політика стосовно вирощування і переробки олійних культур та організація виробництва біопалива дасть змогу за короткий період змінити структуру, збільшити виробництво, підвищити економічну ефективність вирощування насіння соняшнику, відповідно, наростити експортний потенціал.

1.2. Методичні основи економічної ефективності вирощування насіння соняшнику

Ефективність виробництва як економічна категорія відображує дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності

виробництва. Вона є тією формою. В якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень. Економічна ефективність виробництва визначається відношенням одержаних результатів до витрат засобів виробництва і живої праці. Ефективність виробництва – це узагальнююча економічна категорія, якісна характеристика якої відображується у високій результативності використання живої і уречевленої у засобах виробництва праці.

Як економічна категорія ефективність виробництва нерозривно пов'язана з необхідністю дедалі повнішого задоволення матеріальних і культурних потреб населення України. Тому підвищення ефективності суспільного виробництва характеризується збільшенням обсягів сукупного продукту та національного доходу для задоволення потреб безпосередніх виробників і суспільства в цілому при найменших сукупних витратах на одиницю продукції [12].

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з 1 га земельної площі при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції. Підвищення економічної ефективності забезпечує зростання доходів господарств, що є основою розширення і вдосконалення виробництва, підвищення оплати праці та поліпшення культурно-побутових умов працівників галузі. Проблема піднесення ефективності сільськогосподарського виробництва полягає в тому, щоб на кожну одиницю витрат досягти суттєвого збільшення обсягу виробництва продукції, необхідні для задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства [13-15].

При оцінці економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в підприємствах різних форм власності та господарювання необхідно правильно визначити систему взаємопов'язаних показників, які

повинні найбільш об'єктивно відбивати її рівень. Для цього широко використовуються натуральні, вартісні та відносні показники.

Найважливішим показником, що характеризує обсяг сільськогосподарського виробництва, є вартість валової і товарної продукції господарства, на основі якої можна розрахувати валовий і чистий дохід, а також прибуток. Для визначення економічної ефективності виробництва в цілому по сільськогосподарських підприємствах використовується система показників, які доцільно обчислювати в такій послідовності:

1. Вартість валової продукції (грн.) на 1 га сільськогосподарських угідь.

Цей показник розраховують за формулою:

$$ВП_{1га} = \frac{ВП}{S_{сгу}} \quad (1.1)$$

де $ВП_{1га}$ - вартість валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн;

ВП – вартість валової продукції, всього, тис. грн.;

$S_{сгу}$ - площа сільськогосподарських угідь, га.

2. Вартість валової продукції на середньорічного працівника:

$$ВП_{срн} = \frac{ВП}{\sum СРП} \quad (1.2)$$

де $ВП_{срн}$ - вартість валової продукції на 1 середньорічного працівника, тис. грн;

ВП – вартість валової продукції, всього, тис. грн.;

$\sum СРП$ - чисельність середньорічних працівників, чол..

3. Вартість валової продукції на 1 люд. – год.:

$$ВП_{1люд.-год.} = \frac{ВП}{\sum_{люд.-год.}} \quad (1.3)$$

де $ВП_{1люд.-год.}$ - вартість валової продукції на 1 люд. год. ;

ВП – вартість валової продукції, всього, тис. грн.;

Σ люд.год. - сума люд. год.

4. Вартість валової продукції на 100 грн. виробничих витрат:

$$ВП_{100 \text{ грн. вир. витр.}} = \frac{ВП}{\Sigma \text{ вироб. витрат}} \times 100 \quad (1.4)$$

де $ВП_{100 \text{ грн. вир. витр.}}$ - вартість валової продукції на 100 грн. виробничих витрат;

ВП – вартість валової продукції, всього, тис. грн.;

Σ вир. витр. - сума виробничих витрат.

5. Вартість валової продукції на 1000 грн. основних виробничих фондів і оборотних засобів:

$$ВП_{1000 \text{ грн. ОВФ і Об.з}} = \frac{ВП}{ОВФ + Об.з} \times 1000 \quad (1.5)$$

де $ВП_{1000 \text{ грн. ОВФ і Об.з}}$ - вартість валової продукції на 1000 грн. основних виробничих фондів і оборотних засобів;

ВП – вартість валової продукції, всього, тис. грн.;

ОВФ + Об.з - вартість основних виробничих фондів і оборотних засобів.

6. Розмір валового доходу на 1 га сільськогосподарських угідь:

$$ВД_{1 \text{ га сгу}} = \frac{ВД}{S_{сгу}} \quad (1.6)$$

де $ВД_{1 \text{ га сгу}}$ - розмір валового доходу на 1 га сільськогосподарських угідь;

ВД – розмір валового доходу, всього;

$S_{сгу}$ - площа сільськогосподарських угідь, га.

7. Розмір валового доходу на 1 середньорічного працівника:

$$ВД_{срн} = \frac{ВД}{\Sigma СРП} \quad (1.7)$$

де $ВД_{срн}$ - розмір валового доходу на 1 середньорічного працівника, тис. грн.;

ВД – розмір валового доходу, всього, тис. грн.;

$\Sigma СРП$ - чисельність середньорічних працівників, чол..

8. Розмір валового доходу на 1 люд. – год.:

$$ВД_{1\text{ люд.-год.}} = \frac{ВД}{\Sigma \text{ люд.-год.}} \quad (1.8)$$

де $ВД_{1\text{ люд.-год.}}$ - розмір валового доходу на 1 люд. год.;

ВД – розмір валового доходу, всього, тис. грн.;

$\Sigma \text{ люд.год.}$ - сума люд. год.

9. Розмір валового доходу на 100 грн. виробничих витрат:

$$ВД_{100\text{ грн.вир.витр.}} = \frac{ВД}{\Sigma \text{ вироб.витрат}} \times 100 \quad (1.9)$$

де $ВД_{100\text{ грн.вир.витр.}}$ - розмір валового доходу на 100 грн. виробничих витрат;

ВД – розмір валового доходу, всього, тис. грн.;

$\Sigma \text{ вир.витр.}$ - сума виробничих витрат, тис. грн.

10. Розмір валового доходу на 1000 грн. виробничих фондів:

$$ВД_{1000\text{ грн.ВФ}} = \frac{ВД}{ВФ} \times 1000 \quad (1.10)$$

де $ВД_{1000\text{ грн.ВФ}}$ - розмір валового доходу на 1000 грн. виробничих фондів;

ВД – розмір валового доходу, всього, тис. грн.;

ВФ - вартість виробничих фондів, тис. грн.

11. Розмір чистого доходу на 1 га сільськогосподарських угідь:

$$ЧД_{1\text{ га сгу}} = \frac{ЧД}{S_{сгу}} \quad (1.11)$$

де $ЧД_{1\text{ га сгу}}$ - розмір чистого доходу на 1 га сільськогосподарських угідь;

ЧД – розмір чистого доходу, всього;

$S_{сзу}$ - площа сільськогосподарських угідь, га.

12. Розмір чистого доходу на 1 середньорічного працівника:

$$ЧД_{1срн} = \frac{ЧД}{\sum СРП} \quad (1.12)$$

де $ЧД_{1срн}$ - розмір чистого доходу на 1 середньорічного працівника, тис. грн;

ЧД – розмір чистого доходу, всього;

$\sum СРП$ - чисельність середньорічних працівників, чол..

13. Розмір чистого доходу на 1 люд. – год.:

$$ЧД_{1люд.-год.} = \frac{ЧД}{\sum люд.-год} \quad (1.13)$$

де $ЧД_{1люд.-год.}$ - розмір чистого доходу на 1 люд. год.;

ЧД – розмір чистого доходу, всього;

$\sum люд.год.$ - сума люд. год.

14. Розмір чистого доходу на 100 грн. виробничих витрат:

$$ВД_{100грн.вир.витр.} = \frac{ВД}{\sum вироб.витрат} \times 100 \quad (1.14)$$

де $ВД_{100грн.вир.витр.}$ - розмір чистого доходу на 100 грн. виробничих витрат;

ЧД – розмір чистого доходу, всього;

$\sum вир.витр.$ - сума виробничих витрат, тис. грн.

15. Розмір чистого доходу на 1000 грн. виробничих фондів:

$$ВД_{1000грн.ВФ} = \frac{ВД}{ВФ} \times 1000 \quad (1.15)$$

де $ВД_{1000грн.ВФ}$ - розмір чистого доходу на 1000 грн. виробничих фондів;

ЧД – розмір чистого доходу, всього;

ВФ - вартість виробничих фондів, тис. грн.

16. Розмір прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь:

$$P_{1га\ cгу} = \frac{П}{S_{cгу}} \quad (1.16)$$

де $P_{1га\ cгу}$ - розмір прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь;

$П$ – розмір прибутку, всього;

$S_{cгу}$ - площа сільськогосподарських угідь, га.

17. Розмір прибутку на 1 середньорічного працівника:

$$P_{1cрп} = \frac{П}{\sum CРП} \quad (1.17)$$

де $P_{1cрп}$ - розмір прибутку на 1 середньорічного працівника, тис. грн;

$П$ – розмір прибутку, всього;

$\sum CРП$ - чисельність середньорічних працівників, чол..

18. Розмір прибутку на 1 люд. – год.:

$$P_{1люд.-год.} = \frac{П}{\sum люд.-год} \quad (1.18)$$

де $P_{1люд.-год.}$ - розмір прибутку на 1 люд. год.;

$П$ – розмір прибутку, всього;

$\sum люд.год.$ - сума люд. год.

19. Розмір прибутку на 100 грн. виробничих витрат:

$$P_{100грн.вир.витр.} = \frac{П}{\sum вироб.витрат} \times 100 \quad (1.19)$$

де $P_{100грн.вир.витр.}$ - розмір прибутку на 100 грн. виробничих витрат;

$П$ – розмір прибутку, всього;

$\sum вир.витр.$ - сума виробничих витрат, тис. грн.

20. Розмір прибутку на 1000 грн. виробничих фондів:

$$P_{1000грн.ВФ} = \frac{П}{ВФ} \times 1000 \quad (1.20)$$

де $P_{1000грн.ВФ}$ - розмір прибутку на 1000 грн. виробничих фондів;

Π – розмір прибутку, всього;

$B\Phi$ - вартість виробничих фондів, тис. грн.

21. Рівень рентабельності – це показник, який використовують на підприємствах для кількісного виміру рентабельності. Рівень рентабельності визначається за формулою:

$$P = \frac{\Pi \times 100}{B\Phi} \quad (1.21)$$

де Π – валовий прибуток від реалізації;

$B\Phi$ – виробничі витрати на реалізовану продукцію.

22. Для визначення ефективності використання виробничих фондів розраховують показник норми прибутку (H_n):

$$H_n = \frac{\Pi \times 100}{\Phi_{oc} + \Phi_{об}} \quad (1.22)$$

де Π – валовий прибуток від реалізації;

$\Phi_{oc} + \Phi_{об}$ - середньорічна вартість відповідно основних виробничих фондів і оборотних фондів.

Незважаючи на велику кількість досліджень, питання підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва не втрачає актуальності, особливо впливу факторів, насамперед мікроекономічного рівня, на ефективність вирощування соняшнику, які ще недостатньо вивчені [16-17]. Тому виникає необхідність поглибленого аналізу факторів, що зумовлюють кінцеві результати господарювання та обґрунтування напрямів підвищення ефективності виробництва соняшнику за сучасних умов.

1.3. Особливості функціонування олійно-жирового підкомплексу України в сучасних умовах

Галузевій структурі народного господарства притаманні певні міжгалузеві пропорції, міжгалузеві виробничі зв'язки, що постійно посилюються і розширюються. Відбувається процес інтеграції різних стадій

виробництва і розподілу тієї чи іншої продукції. В народному господарстві України спостерігається взаємодія галузей у складі інтеграційних структур — міжгалузевих комплексів. Одним з таких найбільш потужних і багатогалузевих комплексів є агропромисловий. Це складний комплекс виробництва, що об'єднує різні галузі народного господарства. Агропромисловий комплекс (АПК) значною мірою визначає соціально-економічний розвиток країни, рівень життя населення, його забезпечення продуктами харчування, а промисловість - сільськогосподарською сировиною. Вирішення продовольчої проблеми здійснюється переважно в аграрному секторі економіки. Саме через це він є важливою ланкою економіки і мусить мати пріоритетний напрямок розвитку.

Галузі аграрної сфери формують близько 1/3 національного доходу і майже 2/5 валового суспільного продукту, має надто складну функціональну і галузеву структуру. До його складу входять 3 основні сфери:

1. Сільськогосподарське виробництво — рослинництво і тваринництво, що створюють сировинну базу. Це його основна базова ланка.

2. Галузі, що створюють матеріально-технічні засоби для галузей АПК. Це — сільськогосподарське машинобудування, виробництво засобів захисту рослин, мінеральних добрив, комбікормова і мікробіологічна промисловість, виробництво тари, спеціального устаткування і приладів для АПК тощо.

3. Галузі, що забезпечують переробку сільськогосподарської продукції (харчова, легка).

Крім цих основних сфер, до агропромислового виробництва входять виробнича і соціальна інфраструктури у тій частині, що працює на потреби цього комплексу. Йдеться про транспорт, складське господарство, матеріально-технічне постачання, інженерні споруди, в тому числі іригаційні системи, заготівлю, зберігання сільськогосподарської продукції, інформаційне забезпечення, спеціалізовану торгівлю, комунально-житлове господарство, культурне та медичне обслуговування тощо. Допоміжною

ланкою АПК є наукові заклади та підготовка кваліфікованих кадрів для забезпечення його ефективного функціонування.

За виробничою ознакою до складу АПК входять продовольчий комплекс і непродовольчий. Продовольчий комплекс — це сукупність галузей, пов'язаних з виробництвом продуктів харчування рослинного і тваринного походження. Крім того, до продовольчого комплексу (ПК) входять виробництва, що технологічно не належать до сільського господарства. Це — виробництво солі, мінеральних вод, вилов риби тощо. До непродовольчого комплексу належать галузі, пов'язані з виробництвом товарів широкого вжитку із сировини рослинного і тваринного походження; галузі легкої промисловості, насамперед ті, які займаються первинною переробкою сільськогосподарської сировини. Ці комплекси, в свою чергу, залежно від виду сировини, що використовується, поділяються на рослинницькі і тваринницькі підкомплекси.

Особливу роль в АПК відіграє продовольчий комплекс, який забезпечує населення продуктами харчування. Він включає галузі, пов'язані лише з виробництвом продовольчої продукції. До складу цього комплексу входять зернопродуктовий, картоплепродуктовий, цукробуряковий, плодоовочеконсервний, виноградно-виноробний, м'ясний, молочний, олійно-жировий підкомплекси. Крім того, до його складу входять певні інфраструктурні галузі.

Станом на кінець календарного 2023 року через підвищення цін на енергоресурси, мінеральні добрива, засоби захисту рослин та інших прямих витрат виробництва на фоні зниження цін на продукцію - значна кількість сільськогосподарських культур, зокрема кукурудза на зерно та озима пшениця, показали збитковий результат. Проте олійні культури залишились прибутковими. Озимий ріпак, який був проданий ще у 2022 році та не забрав додаткових коштів на зберігання, його EBITDA становить 676 \$/га, ROWC (return on working capital) 61%. на другому місці - соя, 225 \$/га, ROWC 27% а на третьому - соняшник, 175 \$/га, ROWC 20%. [55].

Соняшник, як одна з основних технічних олійних культур в Україні, відіграє значну роль в економіці аграрного виробництва. З 1991 року по теперішній час площі посіву під соняшник зросли з 1,6 млн. гектарів до понад 6 млн. гектарів, а валове виробництво товарного насіння перевищило 15 млн. тонн [56]. Це дало змогу зайняти лідируючі позиції у світі по виробництву та експорту олії.

Соняшник належить до трійки олійних культур, поряд з соєвими бобами та насінням ріпаку які є лідерами за вирощуванням в світі. За порівняно короткий історичний час ця культура зайняла площі посіву в Україні більш 6 млн. гектарів, а валове виробництво товарного насіння соняшнику досягло рівня 16 млн. тон. Динаміка виробництва насіння соняшнику відображена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Динаміка виробництва насіння соняшнику в Україні*

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2022 у % до 2021	2023 у % до 2022
Площа, тис.га	6622	5293	5220	-20	-1
Урожайність, ц/га	24,6	21,6	24,5	-21	-1
Обсяг виробництва, тис.т.	16392	11329	12760	-31	+13

*Джерело: 27, 33

Аналізуючи дані таблиці 1.1 можна зробити висновок, що вирощування соняшника в Україні мало позитивну динаміку, яка в останні роки почала знижуватися і за аналізований період площа вирощування знаходиться в межах 5,2-6,6 млн.га. Урожайність даної культури дає можливість отримати значні прибутки враховуючи ціни і постійний попит на світовому ринку. Окремі господарства в Україні, при сприятливих погодно-кліматичних умовах одержують понад 3 т/га. Як видно з даних таблиці 1.1 середня врожайність за аналізований період по всіх господарствах знаходиться в межах понад 2,1 т/га.

За оцінками фахівців із Київської школи економіки [20], у зв'язку з повномасштабним вторгненням і активними бойовими діями в Україні на 14% (до 8,7 млн. га) зменшилася величина посівних площ під олійні культури (соняшник, ріпак, соя). Чіткий вододіл – це 2022-й р.: посівні та зібрані площі у порівнянні з 2021 р. зменшились на 20% або на 1 млн. 329 тис.га і 1 млн. 427 тис.га відповідно, а обсяг виробництва зменшився на 5 млн. тон.

Але в 2023 р. ситуація була дещо стабілізована (хоча площі не збільшилися, а навпаки – зменшились) за рахунок кращої (більша на 13%) врожайності з гектару зібраної площі – обсяг виробництва сировини в порівнянні з 2022 р. збільшився на 13% (або 1 млн 431 тис. т) і майже наблизився до рівня 2020-го року.

За загальновідомими причинами динаміка виробництва знижується у зв'язку з окупованими територіями та веденням бойових дій. Тим не менш, це дало змогу Україні зайняти лідируючі позиції у світі по виробництву та експорту олії. Після 2014 і 2022 рр. Україна втратила контроль над підприємствами, які були одними із суттєвих складових частин і формували основу металургійного, транспортного та інших галузей промисловості: Азовсталь, Азоввагон, Азовмаш, Маріупольтяжмаш, Маріупольський і Алчевський металургійні комбінати; Єнакієвський і Донецький металургійні заводи; Авдіївський, Алчевський, Макіївський, Горлівський і Донецький коксо- хімічні заводи та інші. Список розлогий і він абсолютно не є вичерпним. У цьому зв'язку виробництво та експорт як чорних металів, так і виробів з них починаючи з 2014 р. суттєво зменшились. З даними За даними Андрєєва В.А. [18], без інфляційних і валютних коригувань простежується, що починаючи з 2015 р. експорт недорогоцінних металів і виробів з них не перевищував 12 млрд.дол. США. Це твердження справедливе і стосовно мінеральних продуктів і машин, обладнань та механізмів, які не перетинали рівень більше 6 млрд. і 5 млрд. дол. США відповідно. Виняток – це 2021 р., протягом якого всі три галузі української економіки отримали суттєвий експортний виторг, як індикатор стабілізації від тривалого шоку (анексія

Криму, частини Луганської та Донецької областей, бойові дії на території згаданих континентальних областей України), який розтягнувся в часі протягом 2014–2020 років. Паралельно з цим продукти рослинного походження та жири, олії тваринного або рослинного походження починаючи з 2016 та 2017 рр. поступово заміщають згадані вище три види традиційних експортних товарів: продукти рослинного походження з 2016 р. не опускалися нижче 8 млрд., а жири та олії з 2017 р. – нижче 4 мільярдів доларів США.

З початком повномасштабного вторгнення і бойових дій на значному фронті, змінилися географія вирощування соняшнику. За даними прес-служби Насінневої асоціації України у 2022 році традиційно «соняшникові» регіони – Херсонська, Запорізька, Донецька області та інші – були мінімально засіяні цією культурою. Для порівняння посівні площі соняшнику по областях: Херсонська: в 2021 р. – 338 тис. га, а в 2022 р. – 8,6 тис. га; Запорізька: 2021 рік – 531,1 тис. га, а 2022 рік – 60,6 тис. га; Донецька: 2021 рік – 349,3 тис. га, 2022 – 195 тис. га. Критична ситуація в Луганській області, де тривають активні бойові дії: у 2021 році соняшник там ріс на 427,4 тис. га, в 2022 році там не вдалося нічого засіяти – 0 га. Натомість «соняшникову естафету» підхопили інші області, які висіяли цієї культури більше ніж торік: Дніпропетровська (598 тис. га 2021-го проти 612 тис. га 2022 року); Житомирська (145,9 тис. га 2021-го проти 155,2 тис. га 2022 р.). На кілька тисяч гектарів більше соняшнику посіяли навіть регіони, де цю культуру вирощують не так активно: Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська області [19].

Протягом 2023 р. традиційно основні області [8, с. 138], у яких була переважна частина зібраних площ соняшнику (і, відповідно, соняшникового насіння) господарствами усіх категорій, – це: Дніпропетровщина (696 тис. га), Кіровоградщина (634 тис. га), Харківщина (522 тис. га), Миколаївщина (425 тис. га), Полтавщина (398 тис. га), Одещина (366 тис. га). Загальна зібраних площ в 2023 р. склала 5 млн. 202 тис. гектарів.

Соняшник характеризується своїми біологічними особливостями що створюють певні вимоги до ґрунтово-кліматичних умов в тій зоні де він вирощується. Соняшник це — світлолюбива і теплолюбива культура, добре переносить посуху. Вегетаційний період становить 100—200 днів з сумами активних температур 2200—2300 °С . На Україні ця культура вирощується в зоні, де сума температур становить 3000°. Добрі врожаї вона дає на чорноземах, темно-каштанових ґрунтах, сірих лісових суглинках, перегнійно-карбонатних; зовсім не витримує кислих та болотних ґрунтів. Це дає змогу культивувати його в зонах недостатнього зволоження, переважно в степовій зоні, де розміщено 80% його посівів. В господарствах Лісостепової зони посіви соняшнику становлять 10—14% всієї посівної площі.

Як зазначалося вище - соняшник це світлолюбива і теплолюбива культура, одна рослина соняшнику використовує за свій вегетаційний період 200 літрів води [1]. В залежності від гібридів різною є і густина стояння рослин, яка коливається від 35 до 50 тис. рослин на гектар. Отже витрати води становитимуть від 7 до 10 тис тон води з 1 гектара. Тому слід враховувати не лише соціально-економічні аспекти вирощування соняшника, але й зважати на екологічну сторону цього процесу.

Промислова переробка насіння розміщена в районах концентрації посівів олійницької сировини. Оскільки ця сировина входить до першої групи галузей харчової промисловості, що переробляє нетранспортабельну (або мало транспортабельну) сировину при високих нормах її витрат й обмежених строках зберігання і виробляє транспортабельну продукцію, здатну до зберігання. Ці галузі орієнтуються на джерела відповідної сировини. До складу цієї групи галузей також входять цукрова, спиртова, крохмале-патокова, консервна, маслоробна. Тут розміщені олійні заводи, що виробляють різні види рослинної олії. Олійножирова промисловість представлена олійними заводами, які виробляють кілька видів рослинної олії — соняшникову (90% виробництва), кукурудзяну, лляну, ріпакову, конопляну та ін. Орієнтуючись на наявність сировини (для виробництва 1 т

рослинної олії використовується 3—4 т олійного насіння), ця галузь зосереджена переважно в Степовій зоні.

З огляду те що в світі глобальна продовольча криза – товари сільського господарства з кожним днем стають все ціннішими, Україна зі своїми сприятливими кліматичними умовами та інвестиційним потенціалом може нарощувати сільськогосподарське виробництво тим самим забезпечувати зростаючу власну потребу у сільськогосподарській продукції. Ситуація, що склалася в аграрному секторі потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках та продовольчу безпеку держави.

Основним чинником підвищення ефективності функціонування переробних галузей є розробка і впровадження сучасної інноваційної науково-технічної моделі виробництва, основними складовими якої повинні бути: розроблення і використання ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій, принципово нових видів техніки і технологій; формування наукоємних виробничих процесів, конкурентоспроможних переробних виробництв, досконалого механізму інноваційного розвитку переробних галузей; забезпечення ефективного стимулювання інноваційної діяльності переробних підприємств.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВИРОЩУВАННЯ НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В ЛІСОСТЕПОВІЙ ЗОНІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Характеристика природно-економічного стану вирощування насіння соняшнику в досліджуваному регіоні

Ґрунтово-кліматичні умови Київської області характеризуються помірно-континентальним, м'яким, з достатньою вологістю кліматом. Зима тривала, порівняно тепла; літо – достатньо тепле й вологе. Пересічна температура січня на Півночі – 6,5°, в центральній частині – 5,8°, на Півдні – 6,1°, липня – відповідно +19,2, +19,5, +20,1°. Тривалість безморозного періоду 160–165 днів. Період з температурою понад +10° становить від 155 днів на Поліссі до 160–165 днів на Півдні і Сході області, сума активних температур від 2480° на Півночі і до 2700° на Півдні. Опадів 500 – 600 мм на рік, на крайньому Півдні – 400–500 мм. Максимальна кількість їх (близько 40 %) випадає влітку. Сталий сніговий покрив (пересічна висота 25–30 см, крайньому Півдні – 15–20 см) встановлюється в середині грудня, сходиться у кінці березня. Серед несприятливих кліматичних явищ – інтенсивні зливові дощі з грозами, град, бездошові періоди, суховії (до 5–10 днів), пилові бурі влітку, льодова кірка, ожеледь тощо. Північна частина Київської області лежить у вологій помірно теплій, південна – у недостатньо вологій, теплій агрокліматичній зонах.

Обухівський район розташований у центральній частині області на правому березі Дніпра. Землі району з півночі починаються на 30-у кілометрі від м. Києва обабіч автотраси Київ–Донецьк і простягаються на південь до 60-го кілометра. Районний центр – Обухів. Район розташований у центральній частині Київської області на правому березі р.Дніпро. Межує з Кагарлицьким, Білоцерківським, Києво- Святошинським, Бориспільським та Васильківським районами. По території району протікають річки: найбільша

– Дніпро, притоки – Козинка, Стугна, Красна, Бобриця, Сквирівка та їх притоки – Раківка, Тихань, Кобринка, Деремезнянка, Івковитиця.

Обухівський район має розвинуту транспортну інфраструктуру. Загальна довжина шляхів 924,1 км, які зв'язують усі населені пункти району. Через територію Обухівського району проходить автотраса: Київ-Донецьк. Основні шляхи району: Е-95, М-04, Н-01, Р-19. Громадський транспорт представлений автобусним та залізничним сполученням. Відстані: від м. Обухів до м. Києва залізницею – 44 км, автошляхом – 43 км. Визначальним для економіки району є робота підприємств промислового сектору.

В агропромисловому комплексі району в поточному році працюють 19 підприємств різних організаційно-правових форм та 39 фермерських господарств. Загальна площа сільськогосподарських угідь становить 45,0 тис. га, в тому числі рілля 36,3 тис.га. Район спеціалізується на вирощуванні зернових (67,4 тис.тонн зерна) при середній урожайності 52,2 ц/га. Станом на 1 січня 2018 року в Обухівському районі утримується 4543 голови ВРХ, що на 105 голів більше до минулого року. Корів утримується 1857 голів, що на 41 голови менше, ніж в минулому році. За аналізований період в оренду сільськогосподарським підприємствам в передано 8414 земельних паїв. Розмір орендної плати складає 6,4 % від нормативної грошової оцінки земельної ділянки з врахуванням індексації грошової оцінки земель.

Клімат Київської області помірно континентальний, м'який, з достатньою вологістю. Зима тривала, порівняно тепла; літо – достатньо тепле й вологе. Пересічна температура січня на Півночі – 6,5°, в центральній частині – 5,8°, на Півдні – 6,1°, липня – відповідно +19,2, +19,5, +20,1°. Тривалість безморозного періоду 160–165 днів. Період з температурою понад +10° становить від 155 днів на Поліссі до 160-165 днів на Півдні і Сході області, сума активних температур від 2480° на Півночі і до 2700° на Півдні. Опадів 500-600 мм на рік, на крайньому Півдні – 400-500 мм.

Максимальна кількість їх (близько 40 %) випадає влітку. Сталий сніговий покрив (пересічна висота 25-30 см, крайньому Півдні – 15–20см)

встановлюється в середині грудня, сходить у кінці березня. Серед несприятливих кліматичних явищ – інтенсивні зливові дощі з грозами, град, бездошові періоди, суховії (до 5-10 днів), пилові бурі влітку, льодова кірка, ожеледь тощо. Північна частина Київської області лежить у вологій помірно теплій, південна – у недостатньо вологій, теплій агрокліматичній зоні.

Основною олійною культурою, що вирощується в Україні є соняшник. У складі всіх олійних культур він займає 70% посівної площі і 85% валового збору. Цього вдалося досягти завдяки стабільності внутрішнього ринку соняшнику, що підтверджується постійним попитом переробних підприємств і експортерів упродовж сезону, високими закупівельними цінами, які забезпечують високий рівень рентабельності цієї культури.

Із насіння соняшнику виробляється приблизно дві третини всієї рослинної олії. Основними факторами впливу на вирощування насіння соняшнику є площі на яких він вирощується та рівень врожайності. Від цих показників найбільш суттєво залежить обсяг виробництва, реалізації та показники економічної ефективності вирощування продукції рослинництва і, зокрема, насіння соняшнику. Проаналізуємо стан виробництва насіння соняшнику в Україні та досліджуваному регіоні за останні три роки для виявлення впливу ресурсного потенціалу регіону на вирощування аналізованої сільськогосподарської культури. Дані наведені в таблиці 2.1.

Аналізуючи дані таблиці 2.1 можна зробити висновок про те, що вирощування насіння соняшнику за аналізований період мало позитивну динаміку як у кількісних так і в якісних параметрах. Зокрема, площі посіву під аналізовану культуру зростали з 6481 тис.га до 7979 тис.га, що показало ріст на 23% по Україні. В досліджуваній області цей показник зріс відповідно вдвічі, що можна пояснити як кон'юнктурою ринку так економічною привабливістю вирощування даної культури про що буде зроблено аналіз нижче. Чим вища врожайність соняшнику, тим нижчі витрати в розрахунку на 1 га посіву, тим вищий рівень ефективності, тобто нижча собівартість 1 ц,

більша маса прибутку з розрахунку на 1 ц та 1 га посіву, вищий рівень рентабельності.

Таблиця 2.1.

Динаміка виробництва соняшнику в Україні та Київській області за 2020-2022 роки

Регіони	Роки								
	2020			2021			2022		
	Площа, тис.га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис.т	Площа, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис.т	Площа, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис.т
Україна	6481	20,2	13110	6665	24,6	16395	7979	22,7	18137,9
Київська область	185,4	24,5	454,9	208,6	28,5	595,7	372,2	22,3	829,9

Урожайність в досліджуваному регіоні знаходиться на близькому значенні середньої урожайності по Україні, а її рівень більшою мірою залежить від природно-кліматичних умов, які в 2022 році були менш сприятливими через недостатню кількість опадів в період формування врожаю насіння соняшнику. Однак, рівень урожайності в досліджуваному регіоні свідчить про те що ґрунтово-кліматичні умови є сприятливими для вирощування насіння соняшнику, про що йшлося в попередньому підрозділі кваліфікаційної магістерської роботи.

Відносно невеликі витрати на гектар, невибаглива технологія вирощування і приваблива ціна реалізації робить соняшник однією з найрентабельніших культур для вирощування в Україні. І навіть зараз, коли ціни на логістику, паливно-мастильні матеріали, сушіння і добрива б'ють рекорди, вирощування олійних залишається економічно вигідною справою. Серед основних переваг у вирощування соняшнику можна виокремити такі: по-перше, соняшник потребує значно менше азотних добрив порівняно з такою поширеною, високоприбутковою культурою як кукурудза; по-друге, логістика вигідніша, оскільки валовий збір приблизно втричі менший, ніж у кукурудзи (середня врожайність 2,15 т/га тоді, як у кукурудзи 6,5 т/га). У

більшості фермерів України собівартість соняшнику прирівнювалась до врожайності від 1 до 1,5 т/га, а собівартість кукурудзи на рівні 5,5-6 т/га. Нині реалізаційні ціни залежать від переробників, трейдерів, ціни логістики та ще низки чинників пов'язаних з повномасштабними військовими діями на значній території України. Середня собівартість класичної технології вирощування соняшнику в 2022 році складала 21 тис. грн з урахуванням обробітку ґрунту (лущення стерні, оранка, боронування, культивація) і захисту посіву. Таким чином, при середній урожайності в 2,1 т/га і середній ціні в 14,5 тис. грн/т прибуток склав 9,45 тис. грн. Звісно, витрати при інтенсивній технології можуть бути на рівні 900 \$/га, а врожайність повинна бути не нижче 2,5-3 т/га. Тому прибуток в цьому кейсі буде 100-200 \$/га при ціні на товарний соняшник 400-420 \$/т.

З точки зору агротехнології, розширення посівних площ під соняшником не є позитивним показником, що пов'язано з його біологічними властивостями як сільськогосподарської культури. Він вкрай виснажує ґрунт, у зв'язку з чим його доцільно повертати на попереднє поле лише через декілька років. Проте виробники соняшнику — з метою збільшення доходів в умовах високих цін на цю культуру — часто нехтують вимогами агротехніки, що призводить до значного зниження урожайності та погіршення стану сільськогосподарських угідь [59]. З іншого боку, це свідчить про екстенсивний спосіб вирощування соняшнику в Україні в останні роки, що не вважається раціональним ні з точки зору землекористування, ні з погляду економічної ефективності.

Ефективне виробництво соняшнику можливе насамперед у складі комплексу, під яким розуміється сукупність різноманітних галузей і видів діяльності, серед яких виробництво, заготівля, зберігання, переробка та реалізація насіння соняшнику і продукції його переробки. Ефективне функціонування комплексу неможливе без добре розвинутого інфраструктурного забезпечення: наявності спеціалізованого транспорту, діяльності науково-дослідних інститутів, селекційних станцій,

конструкторських бюро, які забезпечують селекцію культури, насінництво та агротехніку вирощування, технологію зберігання і переробки насіння соняшнику, олії, зеленого корму, силосу, макухи та шроту [58].

Поряд з натуральними показниками економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур, важливе місце відіграють і вартісні показники, зокрема виробничі витрати на їх вирощування.

Таблиця 2.2.

Витрати підприємств на виробництво одиниці продукції сільського господарства за регіонами у 2021-2023 роках, грн/ц.

Регіони	Роки			Відхилення 2023р до 2021 р, %
	2021	2022	2023	
Україна	826,4	1033,3	1202,7	45,5
Київська область	924,2	1308,0	1521,7	64,6

Аналіз даних таблиці 2.2. показує, що в динаміці виробничі витрати на одиницю продукції стрімко зростають що обумовлено перш за все удорожчанням на ринку ресурсів як живої так і уречевленої праці, які забезпечують технологію вирощування культури. По Україні даний показник зріс на 45,5% за аналізований період, тоді як у Київській області зростання відбулось ще швидшими темпами і досягло 64,6 %. Для більш детального аналізу розглянемо структуру витрат вирощування соняшнику по статтях наведену в таблиці 2.3. Детальний аналіз даних виробничої собівартості в динаміці за 2021-2023 роки показує ріст прямих матеріальних і загальновиробничих витрат більш швидкими темпами ніж витрат на оплату праці, які в структурі займають біля 6% від витрат всього.

Це пов'язано в першу чергу з низьким рівнем оплати праці в галузі в цілому і на вирощуванні соняшникового насіння зокрема. Також потрібно відмітити стрімке зростання витрат на енергоносії (паливно-мастильні

матеріали, електроенергія) та мінеральні добрива, які в сукупності займають майже четверть всіх витрат виробництва.

Таблиця 2.3.

Виробнича собівартість насіння соняшнику у Київській області

Статті витрат	Роки					
	2021		2022		2023	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Витрати – усього	3 310 138,20	100	3 232 897,50	100	3 791 534,9	100
Прямі матеріальні витрати – усього	1 683 220,90	50,9	1 557 158,60	48,2	1 831 614,6	48,3
У тому числі:						
насіння та посадковий матеріал	334 483,30	10,1	312 871,90	9,7	364 376,5	9,6
мінеральні добрива	563 083,80	17,0	501 453,30	15,5	594 031,1	15,7
пальне і мастильні матеріали	308 748,50	9,3	269 635,70	8,3	322 111,9	8,5
решта матеріальних витрат	476 905,30	14,4	473 197,70	14,6	551 095,0	14,5
Прямі витрати на оплату праці	194 416,10	5,9	198 188,60	6,1	233 192,5	6,2
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати – усього	1 432 501,20	43,3	1 477 550,30	45,7	1 726 727,9	45,5
У тому числі:						
відрахування на соціальні заходи	42 386,10	1,3	42 947,70	1,3	51 302,3	1,4
амортизація	221 462,90	6,7	298 118,50	9,2	347 194,5	9,2
оплата послуг сторонніх організацій	269 624,60	8,1	233 007,70	7,2	276 025,3	7,3
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	899 027,60	27,2	903 476,40	27,9	1 052 205,7	27,8

Також потрібно звернути увагу на значний ріст витрат на амортизацію які за аналізований в таблиці 2.3. період зросли майже на 120 млн.грн і досягли відмітки у майже 10% від загальних витрат. Також значну частину витрат іде на оплату послуг сторонніх організацій, що говорить про те, що підприємства Київської області не повній мірі можуть забезпечити комплексну механізацію виробничих процесів власними засобами

виробництва. Від так це не дає можливості забезпечити високу продуктивність праці і в повній мірі використати свій потенціал та підвищити економічну ефективність діяльності. Показники продуктивності праці в підприємствах які займалися сільськогосподарською діяльністю наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

**Продуктивність праці в підприємствах, які здійснювали
сільськогосподарську діяльність в Київській області.**

Роки	На 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві, тис.грн			У % до попереднього року		
	с.г. виробництво	рослинництво	тваринництво	с.г. виробництво	рослинництво	тваринництво
2021	928,6	954,4	815,2	108,3	111,8	93,4
2022	1066,6	1105,0	895,6	114,9	115,8	109,9
2023	1141,5	1171,7	999,6	107,0	106,0	111,6

Як видно з даних таблиці 2.4. продуктивність праці в підприємствах, які здійснювали сільськогосподарську діяльність становить в межах 857 тис.грн. на одного працівника зайнятого у сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2016 року, що є надто низьким показником. Однак, потрібно відмітити позитивну тенденцію в галузі тваринництва яке стабільно зростає по продуктивності праці та в 2020 році перевищити даний показник в галузі рослинництва. Але темпи росту продуктивності праці значно відстають від росту індексів цін на промислову та сільськогосподарську продукцію.

Такий стан справ цілком ймовірно негативно впливає на загальні економічні результати діяльності. Узагальнюючим показником економічної ефективності вирощування сільськогосподарської продукції є рівень рентабельності, який показує питому вагу витрат виробництва у загальному

економічному результаті, який ми проаналізуємо в наступному підрозділі випускної кваліфікаційної магістерської роботи.

Отже, природно-кліматичні умови регіону є сприятливими для вирощування більшості районованих сільськогосподарських культур та насіння соняшнику зокрема.

2.2. Стан та оцінка економічної ефективності виробництва соняшнику в базовому господарстві

Базове господарство магістерської кваліфікаційної роботи є ТОВ «Жуківське», воно має схожі природно-кліматичні умови з певними специфічними особливостями свого розташування та ґрунтів. Товариство з обмеженою відповідальністю "Жуківське", зареєстроване за юридичною адресою: Україна, 08742, Україна, Обухівський р-н, Київська обл., село Жуківці, вулиця Київська, будинок, 1. Телефон +380973333795. Дата реєстрації підприємства 11.06.2007. Код ЄДРПОУ 35161687. Розмір статутного капіталу складає 42 000,00 грн.

Організаційно-правова форма юридичної особи ТОВ "ЖУКІВСЬКЕ" - товариство з обмеженою відповідальністю. Територіально виробничу діяльність ТОВ "Жуківське" веде в селі Жуківці Обухівського району Київської області. Клімат регіону помірно континентальний. Зима м'яка, з частими відлигами. Літо тепле, в окремі роки спекотне, західні вітри приносять опади. Середня температура найхолоднішого місяця січня – 5,9°C. Середня температура влітку складає + 19°C. Більша кількість опадів буває влітку і становить 510-588 мм на рік. Тривалість періоду з температурами понад -10°C становить 149-161 день.

Основними ґрунтами, що знаходяться на території господарства є дерново-підзолисті. В цілому ґрунти характеризуються досить високою природною родючістю. Вирощування зернових культур є однією із найбільш ефективних галузей аграрних підприємств Обухівського району Київської

області. Згідно кодів класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) Національного класифікатора України класифікації видів економічної діяльності ДК 009:2010, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11 жовтня 2010 року № 457 основним видом діяльності на сьогоднішній момент є: 01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур. Інші види діяльності: 01.61 Допоміжна діяльність у рослинництві; 46.21 Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин.

Органами управління та контролю аналізованого господарства є Загальні збори, Правління Товариства та ревізор. Загальні Збори є вищим органом ТОВ "Жуківське". Річні Загальні Збори Товариства проводяться не пізніше квітня місяця наступного за звітним року. До порядку денного річних Загальних Зборів обов'язково вносяться питання затвердження річного звіту Товариства; розподіл прибутку і збитків Товариства; прийняття рішення за наслідками розгляду звіту Правління, звіту Ревізора. Річні Загальні Збори скликаються Загальними Зборами. Загальні Збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності Товариства.

До виключної компетенції Загальних Зборів належить:

1. Визначення основних напрямів діяльності Товариства;
2. Внесення змін до Статуту Товариства;
3. Прийняття рішення про анулювання Акцій чи продаж раніше викуплених Товариством акцій;
4. Прийняття рішення про зміну типу Товариства;
5. Прийняття рішення про розміщення Акцій;
6. Прийняття рішення про збільшення Статутного Капіталу Товариства;
7. Прийняття рішення про зменшення Статутного Капіталу Товариства тощо.

Основними функціями ТОВ "Жуківське" є:

- матеріально-технічне забезпечення виробництва;
- управління і організація праці персоналу на підприємстві;
- різносторонній розвиток і ріст обсягів виробництва на підприємстві;
- виконання обов'язкових і добровільних платежів в бюджет та інші фінансові органи;
- дотримання діючих стандартів, нормативів, державних законів;
- виробництво та продаж продукції споживачу;
- виробництво продукції виробничого і власного споживання.

Серед матеріальних умов, необхідних для життя людей, земля має особливе значення. Земельні ресурси – національне багатство нашої країни, важлива умова життя і діяльності суспільства, матеріальна основа розвитку сільського господарства, база для розміщення і функціонування усіх галузей народного господарства. Тому найбільш повне і раціональне використання землі для виробництва продукції є найважливішим завданням сільського господарства.

Земля є головним засобом виробництва ТОВ "Жуківське". Вся земельна площа зайнята під сільськогосподарськими угіддями. Їх площа становила в 2021 році - 642 га, в 2022 році - 652 га, в 2023 році - 620 га. Вся земельна площа, на якій веде виробничу діяльність Товариство орендована, або перебуває в суборенді.

Станом на 01.01.2024 року ТОВ "Жуківське" орендує 252 земельних ділянки. Основні культури які незмінно вирощуються в аналізованому підприємстві за аналізований період є: пшениця озима, кукурудза на зерно, ячмінь, соняшник, соя та ріпак. З номенклатури вирощуваних сільськогосподарських культур можна зробити висновок, що вона досить традиційна і характерна для підприємств Лісостепової природно-економічної зони К Площа вирощування сільськогосподарських культур в ТОВ "Жуківське" наведено в таблиці 2.5. Аналізуючи дані таблиці 2.5. можемо спостерігати що в динаміці виробництва відбуваються певні зміни пов'язані з зміною на ринку продовольства. Так у 2023 році під зерновими знаходилося

майже 19% сільськогосподарських угідь, ріпак взагалі не вирощувався, натомість соняшник зайняв третину всіх площ. Загалом структура використання сільськогосподарських угідь для виробництва продукції рослинництва має строкатий характер, що говорить про те, що підприємство вишукує свою нішу у виробництві сільськогосподарської продукції і немає чіткої стратегії свого розвитку.

Таблиця 2.5.

**Площа вирощування сільськогосподарських культур у
ТОВ «Жуківське» в динаміці за 2021-2023 роки, га**

Культури	Роки		
	2021	2022	2023
Пшениця озима	160	210	115
Кукурудза	132	115	140
Ячмінь	70	49	44
Соняшник	155	150	208
Соя	60	48	113
Ріпак	65	80	-
Загальна посівна площа	642	652	620

Цілісну картину про стан виробництва можна отримати проаналізувавши систему натуральних, вартісних та відносних показників економічної ефективності господарської діяльності. Тому, для більш детального аналізу прослідкуємо виробництво валової продукції рослинництва в аналізованому господарстві. Валова продукція – це кількість продукції, яку отримало підприємство за аналізований період. Валова продукція і товарна продукція на підприємстві можуть відрізнитися як у бік збільшення, так і у бік зменшення. Оскільки підприємство може не реалізувати певну кількість продукції, в силу різних обставин, і залишити на складах на майбутні періоди так і реалізувати залишки з минулих періодів. Отже, товарна продукція – це та кількість продукції яка була реалізована підприємством в аналізованому році в поточних цінах. Валове виробництво

сільськогосподарських культур в ТОВ "Жуківське" за аналізований період наведено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

**Динаміка валового виробництва продукції рослинництва у ТОВ
"Жуківське" в 2021-2023 рр., тон.**

Культура	Роки			У % 2023 р. до 2021 р.
	2021р.	2022р.	2023р.	
Пшениця озима	790,2	1284,3	690,3	87,4
Кукурудза	556,6	818,3	1095,8	196,9
Ячмінь	262,0	230,2	167,7	64,0
Соняшник	323,6	380,6	509,2	157,4
Соя	84,5	85,6	255,6	302,5
Ріпак	227,5	236,8	-	-

Аналізуючи дані таблиці 2.6., потрібно відмітити, що виробництво зернових (озима пшениця, ячмінь) за аналізований період та ріпаку зменшилося. Зокрема ріпак у 2023 році взагалі не вирощували. Озима пшениця у 2021 році дала 790,2 тони, у 2022 році приріст становив 62% від попереднього року, а в 2023 році спостерігаємо зниження на 54% від 2022 року. Загалом за аналізований період виробництво зерна озимої пшениці в ТОВ «Жуківське» знизилося на 12,6% що склало майже 100 т. Схожа ситуація прослідковується з валовим виробництвом зерна ячменю, лиш тут спостерігається чітка тенденція спаду виробництва – за три аналізовані роки підприємство зменшило виробництво цієї культури на 36%. А от культури високорентабельні – кукурудза, соняшник, соя – значно зросли. Найвищі темпи росту демонструють соя і кукурудза на зерно, відповідно на 202,5 % та 96,9 %. Досліджувана нами культура – соняшник, за аналізований період демонструє стійкий ріст. Так, валове виробництво у 2022 році збільшилося майже на 18% до попереднього року і в 2023 році добавив ще понад третини за попередній 2022 рік. Інтенсивність використання земельних угідь в такому

режимі створює не сприятливі умови до збереження родючості земель та покращення їх якості.

Структура валового виробництва сільськогосподарських культур в ТОВ "Жуківське" за аналізований період наведено на рисунку 2.1.

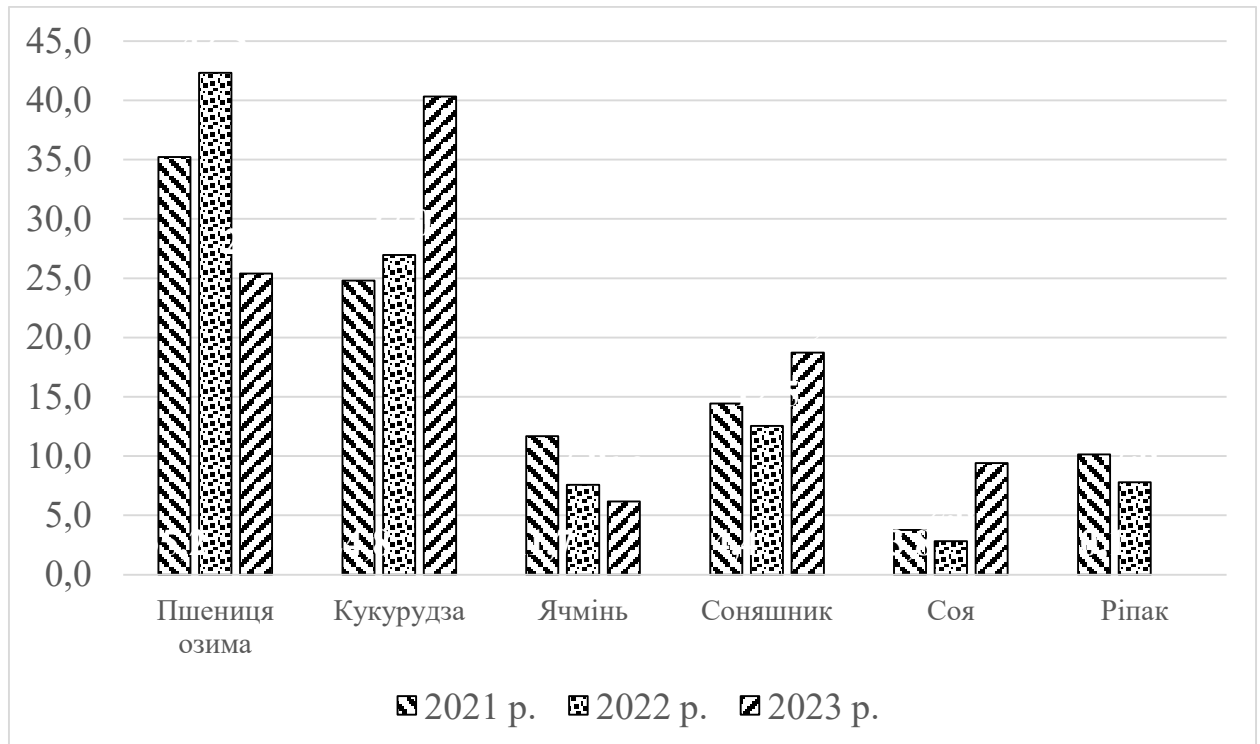

Рис. 2.1. Структура валового виробництва сільськогосподарських культур в ТОВ "Жуківське"

Аналізуючи структуру виробництва сільськогосподарських культур в ТОВ "Жуківське" за 2021-2023 роки, зображену на рисунку 2.1., потрібно відмітити, що найбільшу питому вагу займає пшениця озима та кукурудза. В динаміці потрібно зауважити, що питома вага пшениці озимої в валовому виробництві за три досліджувані роки знизилася, а її місце зайняла кукурудза на зерно. Щодо аналізованої культури, то соняшник займає 14,4, 12,5 та 18,7 відсотка в структурі валового виробництва продукції рослинництва відповідно у 2021, 2022 та 2023 роках, що становить біля шостої частини всього виробництва аналізованого господарства.

Одним з якісних натуральних показників в рослинництві є врожайність, по якому можна зробити висновки щодо інтенсивності використання

сільськогосподарських угідь в аналізованому господарстві. Урожайність сільськогосподарських культур в ТОВ "Жуківське" за 2021-2023 роки наведено в наступній таблиці.

Таблиця 2.7.

Урожайність сільськогосподарських культур в ТОВ "Жуківське" 2021-2023рр., ц/га

Культура	2021р.	2022р.	2023р.
Пшениця озима	49,4	61,2	60,0
Кукурудза	42,2	71,2	78,3
Ячмінь	37,4	47,0	38,1
Соняшник	20,9	25,4	24,5
Соя	14,1	17,8	22,6
Ріпак	35,0	29,6	-

Врожайність сільськогосподарських культур за даними таблиці 2.7. знаходиться на рівні вище середнього значення для сільськогосподарських підприємств Лісостепової зони Київської області. Стосовно досліджуваної культури, соняшник показує врожайність в динаміці на рівні 2-2,5 т/га, що є середнім показником по Україні.

Економічна служба ТОВ «Жуківське» здійснює систематичне спостереження за виконанням підприємством поточних і перспективних планів, замовлень, правильністю застосованих норм виробітку та відрядних розцінок, договірних цін і тарифів, виявляють недоліки у виробничій і фінансово-господарській діяльності, відшкодовують резерви підвищення продуктивності праці та зниження собівартості продукції. Економічну службу на підприємстві очолює головний бухгалтер. Він відповідає за організацію планової роботи на підприємстві.

Основні фінансові показники діяльності підприємства за аналізований період наведено в Таблиці 2.8. На основі даних у таблиці проаналізуємо основні показники підприємства за 2021-2023 роки. Чистий прибуток

становить 819,4 тис. грн. у 2023 р., що нижче за попередній 2022 рік майже вдвічі - 1600,4 тис. грн.

Активи підприємства оцінюються у 11879,9 тис. грн. у 2022 році і не змінилися у 2023 р. Цей показник включає всі ресурси, що належать компанії, зокрема матеріальні (обладнання, запаси) і нематеріальні активи (патенти, бренди тощо). Висока вартість активів може свідчити про стабільність та наявність значних ресурсів для подальшого розвитку.

Таблиця 2.8.

Основні фінансові показники діяльності ТОВ «Жуківське», тис. грн

Показники	2021р.	2022р.	2023р.
Чистий прибуток	5129,5	1600,4	819,4
Активи	10902,4	11879,9	11879,9
Зобов'язання			
Кількість працівників	12	12	12

У таблиці відсутні дані про зобов'язання, що ускладнює оцінку фінансової стійкості підприємства. Інформація про зобов'язання дозволила б оцінити рівень заборгованості та співвідношення активів до зобов'язань, що важливо для розуміння платоспроможності аналізованого підприємства.

ТОВ «Жуківське» має 12 працівників, що вказує на невелику команду. Враховуючи чистий прибуток, це може свідчити про ефективне управління ресурсами та хорошу продуктивність кожного працівника.

Далі наведемо більш детальну економічну характеристику базового досліджуваного підприємства ТОВ «Жуківське». Усіх працівників ТОВ «Жуківське» можна розділити на дві групи:

- промислово-виробничий персонал, зайнятий виробництвом і його обслуговуванням;
- адміністративно-управлінський персонал, зайнятий в основному в соціальній сфері діяльності підприємства.

Робітники – це працівники, безпосередньо зайняті виробництвом продукції (наданням послуг), ремонтом, переміщенням вантажів, наглядом за

роботою промислових агрегатів, налагодженням та обслуговуванням устаткування. Станом на 01.01.2024 року в ТОВ «Жуківське» їх було 12 осіб, з них: 3 тракториста, 1 комбайнер, 3 водія, 3 допоміжних робітників а також безпосередньо керівник господарства та бухгалтер.

Керівники – особи з високою професійною підготовкою, безпосередньо зайняті управлінням виробничими процесами та підлеглими працівниками. Вони обіймають керівні посади на підприємств і в межах функціональних служб. В ТОВ «Жуківське» до цієї категорії персоналу відносять директора, головного бухгалтера та логіста. Дані щодо чисельності працівників, їх середньомісячної заробітної плати та річного фонду оплати праці наведено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9.

Оплата праці в ТОВ «Жуківське» за період 2021-2023 рр.

Роки	Чисельність працівників, чол.	Річний фонд оплати праці, грн	Середньомісячна заробітна плата 1 працівника, грн.
2021	12	3295208	22883
2022	12	3610396	25072
2023	12	4292775	29811
Темп приросту, %		30,3	30,3

Аналіз оплати праці в ТОВ "Жуківське" за 2021–2023 роки показує стабільне зростання фонду оплати праці та середньомісячної заробітної плати кожного працівника протягом аналізованого періоду чисельність працівників залишалася стабільною на рівні 12 осіб. У 2021 році фонд оплати праці становив 3 295 208 грн. У 2022 році він зріс до 3 610 396 грн, що свідчить про збільшення на 315 188 грн, або на 9,6% порівняно з попереднім роком. В 2023 році спостерігаємо подальше зростання фонду до 4 292 775 грн, що становить приріст у 682 379 грн, або на 18,9% порівняно з 2022 роком.

Середньомісячна заробітна плата на одного працівника у 2021 році складала 22 883 грн., у 2022 році зарплата зросла до 25 072 грн, що на 9,6% більше, ніж у попередньому році. В 2023 році відбулось подальше зростання зарплати до 29 811 грн, що означає приріст на 18,9% порівняно з 2022 роком.

Загальний темп приросту фонду оплати праці та середньомісячної заробітної плати за період 2021–2023 років становить 30,3%. Це свідчить про поступове підвищення заробітної плати, що може сприяти зростанню мотивації та задоволеності працівників.

Виходячи з цього можна зробити висновок, що ТОВ "Жуківське" демонструє позитивну динаміку у сфері оплати праці, із стабільним збільшенням фонду оплати праці та заробітної плати працівників. Це підвищує привабливість компанії як роботодавця та може позитивно впливати на продуктивність персоналу.

Досягти зростання виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, підвищити продуктивності праці можливо за рахунок забезпеченості аграрних підприємств основними засобами, відповідного якісного складу та їх раціонального співвідношення. Основні виробничі засоби і, зокрема технічні засоби виробництва, які використовують аграрні підприємства, на даний час істотно різняться, оскільки сформовані в залежності від фінансових можливостей та розміру підприємств.

В ТОВ "Жуківське" станом на 01.01.2024 року вартість активів становила 11879,9 тис. грн. В їх структурі основні засоби займають приблизно 50%. Основні види та кількість техніки, яка наявна в ТОВ "Жуківське", наведено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Наявність техніки та обладнання в ТОВ "Жуківське" станом на 2024 рік

Вид техніки	Марка	Кількість, шт.
Трактор	Беларус-2022.3, Беларус-892, FT 1054AC	5
Комбайн	NEW HOLLAND. модель TC5,90	1
Автомобіль	КАМАЗ 65115—А5, ЗІЛ-554	3
Причеп		-
Сівалка	УПС-8-02	1

Аналіз наявної техніки ТОВ "Жуківське" показує наступну структуру та кількість обладнання: у підприємства є п'ять тракторів різних моделей: Беларус-2022.3, Беларус-892 та FT 1054AC.

Це основна частина технічного парку, що вказує на зосередженість на виконанні різних сільськогосподарських робіт, таких як підготовка ґрунту, посів та транспортування. Є один комбайн марки NEW HOLLAND, модель TC5,90. Цей комбайн призначений для збирання зернових культур і забезпечує ефективність на етапі збору врожаю. Наявність лише одного комбайна може обмежувати темпи збору врожаю, особливо в умовах великих посівних площ. У розпорядженні підприємства три автомобілі різних моделей: КАМАЗ 65115-А5 та ЗІЛ-554. Ця техніка важлива для транспортування продукції, добрив, насіння та інших матеріалів, що підтримує логістичну інфраструктуру підприємства. Відсутність причепів, що може свідчити про потенційно обмежені можливості для збільшення вантажоперевезень. Причепи зазвичай використовуються для ефективного транспортування продукції. Наявна одна сівалка УПС-8-02, призначена для посіву сільськогосподарських культур. Одна сівалка може обмежувати швидкість посівних робіт, що, залежно від посівної площі, може впливати на ефективність використання робочого часу та сезонність робіт.

Технічний парк підприємства добре підходить для виконання основних сільськогосподарських операцій, однак є певні обмеження щодо кількості комбайнів та сівалок, що може впливати на продуктивність у пікові періоди. Оновлення або розширення парку техніки, особливо в частині збиральної та посівної техніки, сприятиме підвищенню ефективності та зменшенню залежності від сезонних факторів.

Загалом, підприємство демонструє високу прибутковість і має значний обсяг активів, але для повнішої оцінки потрібна інформація про його зобов'язання.

2.3. Аналіз організаційно-виробничих ресурсів досліджуваного об'єкта

Увага до проблеми підвищення економічної ефективності виробництва та вирощування соняшника викликана тим, що від її успішного розв'язання залежить зростання дохідності підприємств, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та світовому ринках, забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу.

Економічна ефективність показує кінцевий корисний результат від застосування всіх виробничих ресурсів й визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів. У сільському господарстві – це одержання максимального обсягу продукції з 1 га землі з найменшими витратами засобів і предметів праці. Підвищення ефективності виробництва означає, що на кожну одиницю витрат і застосованих ресурсів одержують більше продукції і доходу. Економічна ефективність визначається відношенням результату до понесених витрат на його досягнення і характеризується системою натуральних та вартісних показників.

Система показників економічної ефективності виробництва соняшнику включає такі показники, як урожайність, продуктивність праці, собівартість, ціна реалізації, рівень рентабельності. Вартість валової продукції визначається шляхом множення валового виробництва кожного виду продукції, виробленого в галузі рослинництва, на фактичні ціни.

Система показників економічної ефективності вирощування насіння соняшнику включає: урожайність; собівартість 1 ц соняшнику; затрати праці на 1 ц соняшнику або виробництво соняшнику з розрахунку на 1 люд.-год.; ціна реалізації 1 ц.; прибуток з розрахунку на 1 ц.; прибуток з розрахунку на 1 га.; рівень рентабельності. Групу натуральних показників нами було розглянуто в попередніх підрозділах магістерської кваліфікаційної роботи. Далі зупинимось над групою вартісних та відносних показників.

Аналізуючи узагальнюючий показник економічної ефективності в галузі рослинництва і на вирощуванні насіння соняшник зокрема

скористуємося офіційними статистичними даними наведеними в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11.

Динаміка рівня рентабельності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах за 2000-2020 роки

Роки	Продукція сільського господарства	в тому числі:					
		продукція рослинництва	з неї				
			зерно	насія соняшнику	цукрові буряки (фабричні)	картопля	овочі відкритого ґрунту
2000	-1,0	30,8	64,8	52,2	6,1	14,0	-1,7
2001	18,3	35,8	43,3	68,7	1,5	11,4	-0,8
2002	4,9	22,3	19,3	77,9	-8,6	24,2	8,9
2003	12,6	41,7	45,8	64,3	6,2	33,5	30,9
2004	8,1	20,3	20,1	45,2	-0,8	-0,7	-5,0
2005	6,8	7,9	3,1	24,3	4,8	17,8	16,1
2006	2,8	11,3	7,4	20,7	11,1	56,2	14,8
2007	15,6	32,7	28,7	75,9	-11,1	24,7	14,1
2008	13,4	19,6	16,4	18,4	7,1	7,9	11,1
2009	13,8	16,9	7,3	41,4	37,0	12,9	19,1
2010	21,1	26,7	13,9	64,7	16,7	62,1	23,5
2011	27,0	32,3	26,1	57,0	36,5	17,7	9,9
2012	20,5	22,3	15,2	45,8	15,7	-21,5	-6,8
2013	11,2	11,1	1,5	28,5	2,7	23,0	7,0
2014 ²	25,8	29,2	25,8	36,5	17,9	9,2	16,7
2015 ²	43,1	80,5	28,2	24,2	47,5
2016 ²	37,8	63,0	24,3	-3,2	19,7
2017 ²	25,0	41,3	12,4	10,0	15,6
2018 ²	24,7	32,5	-11,4	6,8	16,7
2019 ²	11,8	23,5	-15,4	15,4	7,0
2020 ²	20,0	39,4	-13,5	11,0	8,3

Аналіз статистичних даних, наведених в таблиці 2.11 свідчить про те, що рентабельність вирощування насіння соняшнику знаходиться на досить високому рівні і в цілому по Україні за останні 5 років дає можливість отримувати від кожної вкладено гривні у виробництво від 23,5 до 80,5 копійок. Це звичайно й спонукає сільгосптоваровиробників до збільшення площ вирощування даної культури.

У валовому виробництві олії 98% припадає на соняшникову. Тому важливо зробити більш детальний аналіз економічної ефективності вирощування насіння соняшнику в досліджуваному регіоні. Досліджуючи рівень рентабельності у Київській області проаналізуємо дані таблиці 2.12 у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах. Отже, такий узагальнюючий показник економічної ефективності вирощування насіння соняшнику як рівень рентабельності засвідчує що аналізована область використовуючи свій ресурсний та природно-економічний потенціал забезпечує виробництво аналізованої культури на рівні середніх показників по Україні досягаючи незначного позитивного відхилення.

Таблиця 2.12.

Динаміка рівня рентабельності вирощування насіння соняшнику в усіх підприємствах в Україні та Київській області у 2019-2021 роках, %

Регіони	Усі підприємства	У тому числі фермерські господарства
2019 рік		
Україна	23,5	24,7
Київська область	23,8	25,0
2020 рік		
Україна	39,4	37,3
Київська область	38,6	36,5
2021 рік		
Україна	45,8	48,1
Київська область	45,9	48,6

Щодо ефективності фермерських господарств серед інших форм господарювання, дані таблиці 2.12 показують строкатий характер що не дає можливості зробити висновок про якусь значущу перевагу. Однак потрібно зауважити, що невеликі фермерські господарства не мають такої можливості у створенні умов дотримання науково обґрунтованих сівозмін через незначні площі сільськогосподарських угідь, що призводить до повернення аналізованої культури на поля сівозміни досить часто, що в свою чергу призводить до перенавантаження на родючість ґрунту та екологічні певні негативні екологічні наслідки. адже при недотриманні сівозміни потрібно в

технологію вирощування вводити додаткові пестицидні обробітки для боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами.

Соняшник належить до сільськогосподарських культур, вирощування яких потребує інтенсивного мінерального живлення. Найкращі врожаї отримують культивуючи його на багатих чорноземом ґрунтах після таких попередників як кукурудза на силос, пшениця та зернобобові.

Відомо, що для того, щоб культура сформувала 1 т врожаю необхідно 40-45 кг д.р. азоту, 15-25 фосфору та 100-150 кг д.р. калію. В той самий час потрібно брати до уваги повернення елементів живлення з рослинними рештками (N - 74%, P₂O₅ - 54%, K₂O - 94%). Переважна більшість сучасних гібридів, особливо соняшник під євролайтнинг та соняшник під гранстар, добре реагують на покращенні умов вирощування та внесення мінеральних добрив (карбамід, селітра, нітроаммофос, мочовина та інші).

Щоб отримати достойний врожай за оптимальних погодних умов необхідно дотримуватися трирівневої системи живлення: по-перше, основне внесення під оранку; по-друге, припосівне живлення; по-третє, підживлення по листу. Також, соняшник добре реагує на післядію органічних добрив. Тому часто його висівають після культур під які вносили перегній.

Протягом вегетаційного періоду соняшник засвоює з ґрунту макроелементи не рівномірно. Основна кількість елементів живлення надходить у рослину до початку цвітіння під час активного утворення вегетуючої маси та розвитку кореневої системи. Так, наприклад, калій необхідний соняшнику протягом усього періоду росту та розвитку. Фосфор найбільше поглинається від початку сходів до цвітіння, а азот від початку утворення кошику до цвітіння.

Внесення добрив під оранку є одним з найпоширеніших та найдієвіших методів передпосівного живлення соняшнику. Ефективним буде також внесення повного мінерального добрива весною на глибину 12-14 см. У випадку, якщо під основний обробіток ґрунту добрива не вносились, під культивуацію рекомендується вносити від 150 до 200 кг нітроаммофосу.

Також ефективним буде внесення добрив при посіві у рядок з дозуванням N10-15 P15-30 K15-30 кг д.р. (але не більше ніж 50 кг селітри чи карбаміду на 1 га). На полях, які не удобрювали з осені, за умови достатньої кількості вологи, доцільно проводити ґрунтове підживлення у фазі 2-3 справжніх листків культури (30 кг азоту та 20-30 кг фосфору та калію на 1 га).

Завдяки потужній кореневій системі, соняшник здатен засвоювати елементи живлення з ґрунту на глибині. Саме тому, у порівнянні з зерновими культурами, він має значно нижчу реакцію на підвищені норми мінеральних добрив. Крім того, необхідно враховувати, що надлишок азотних добрив може сприяти зниженню стійкості культурних рослин до грибкових захворювань та вилягання. А от фосфорні добрива значно посилюють розвиток репродуктивних органів рослини та у значній мірі впливають на врожайність.

Позакореневе живлення по листу в період вегетації культури, також має велике значення, для формування гарного врожаю. Бор - один з найважливіших мікроелементів для соняшника, який забезпечує розвиток точок росту та найбільше поглинається культурою у фазі від 5 справжніх листків до бутонізації. Нестача бору перед цвітінням призводить до стерильності пилку та пустозернистості і, як наслідок, втрати врожаю від 5% і більше відсотків. З метою компенсації нестачі цього мікроелементу використовують мікродобрива у хелатній формі з підвищеною концентрацією бору.

Окрім бору, для повноцінного розвитку культурі необхідні й інші мікроелементи. Правильно підібрані бакові суміші сприятимуть оздоровленню рослин та підвищать стійкість до несприятливих факторів навколишнього середовища.

З початком повномасштабної війни в Україні на ринку мінеральних добрив стався колапс. Ціни зросли в 3 і більше рази, якщо в довоєнний період ціни коливалися від 8 до 15 тис. грн/т, то в осінній період 2022 року вони зросли до 35-45 тис.грн/т на основні, самі широко використовувані

аграріями України, такі як карбамід, аміачна селітра та нітроамофос. Ця обставина вплинула на структуру виробництва та спонукала аграріїв до пошуку шляхів збереження досягнутих рівнів урожайності сільськогосподарських культур. Ці тенденції чітко відображені в статистичній звітності по використанню мінеральних добрив відображених в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Застосування мінеральних добрив в Україні за аналізований період

Статті витрат	Роки		
	2021	2022	2023
Площа с.-г. угідь у с.-г. підприємствах, млн. га	20,6	20,6	20,6
Внесені мінеральні добрива, всього			
Азотних добрив, тис.т.	1970,0	1378,4	1234,2
Азотних добрив на 1 га с.-г. угідь, кг. N	95,6	66,9	59,9
Фосфорних добрив, тис.т.	501,9	367,9	269,3
Фосфорних добрив на 1 га с.-г. угідь, кг. P ₂ O ₅	24,4	17,9	13,1
Калійних добрив, тис.т.	404,7	333,1	235,6
Калійних добрив на 1 га с.-г. угідь, кг. K ₂ O	19,6	16,2	11,4
С.-г. угіддя оброблені мінеральними добривами, млн. га	16,8	12,7	11,4
Частка площ, оброблених мінеральними добривами, %	81,6	61,7	55,3
Внесені мінеральні добрива під технічні культури			
Посівна площа, млн. га.	7,1	6,4	6,4
з неї удобрена, млн. га	6,4	5,5	5,4
Частка удобреної площі, %	90,3	86,0	84,9
Внесено добрив, тис.т.	861,0	731,5	566,6
Внесено добрив на 1 га угідь, кг	121	114	89

Аналізуючи дані таблиці потрібно відмітити, що частка площ сільськогосподарських угідь які були оброблені мінеральними добривами скоротилася з 81,6 % у 2021 році до 55,3 % у 2023 році. Однак, що стосується технічних культур, до яких відноситься і соняшник, то тут ситуація так кардинально не змінилася, хоча й простежується чітка негативна динаміка.

Так, за три досліджувані роки зменшення внесення мінеральних добрив під технічні культури – майже 300 тис.т, а частка удобреної площі зменшилася з 90,3% у 2021 році до 84,9% у 2023 році.

Попри важкі обставини війни український ринок мінеральних добрив продовжує вражати своєю стійкістю, хоча і призвів до захмарних цін у 2023 році та змусив багатьох агровиробників до суттєвого відходу від норм внесення добрив. Аграрії зазвичай користуються класичним співвідношенням, коли тонна селітри не повинна коштувати більше ніж 2,5 тонни пшениці, щодо карбаміду – то це 3,0-3,5 тонни кукурудзи. У 2023 році ці показники були вдвічі, навіть втричі перевищені, але зараз наближаються до норми. Крім того, суттєво зріс імпорту добрив, коли після початку агресії РФ в Україні залишилися працювати лише два великих хімічних заводи – “Черкаський Азот” та “Рівнеазот”. Наразі імпортери наситили внутрішній ринок, а місцеві виробники нарощують виробництво (з 2023 року почався поетапний запуск виробництва добрив на заводі “Сумихімпром”). Зменшення світових цін на природний газ і бажання внутрішніх виробників зберегти свою частку на ринку в умовах росту імпорту добрив привели до суттєвого зниження цін з початку 2024 року. Наразі в аграріїв немає проблем з можливістю купити добрива, а їх споживання росте набагато швидше, ніж очікувалось. Це дає надію на швидке відновлення ринку мінеральних добрив України до довоєнного рівня.

Аналогічна ситуація склалася і на ринку пестицидів по захисту посівів від бур'янів, шкідників та хвороб. Гербіцидний захист посівів соняшнику від бур'янів передбачає комплексне внесення ґрунтових та селективних сучасних препаратів на гібридах соняшнику. Адже, найкращим результатом захисту вважається повна відсутність бур'янів на полі, адже кожна рослина бур'яну при проростанні стає конкурентом соняшнику за поживні речовини та вологу.

Численні дослідження, проведені у різних регіонах України, довели, що для отримання найвищих врожаїв необхідне дворазове внесення фунгіцидів для

комплексної боротьби проти хвороб при промисловому вирощуванні соняшнику. Грибкові хвороби можуть тривалий час знаходитися в ґрунті, так деякі з них крім соняшнику можуть паразитувати і на інших рослинах. Наприклад, біла гниль. До них належать: хрестоцвіті, зернобобові, овочі і, навіть, тютюн. Тому, між цими культурами і соняшником необхідно дотримуватися мінімального розриву у чотири роки.

Для ефективного контролю лускокрилих шкідників у період цвітіння проводиться інсектицидний захист. І врешті-решт, перед збиранням врожаю – обробіток полів десикантами для дружнього досягання врожаю для ефективнішої збиральної кампанії. Весь комплекс препаратів в системі захисту посівів соняшнику імпортується з-за кордону і ціни досить сильно залежать від курсу національної гривні на фінансовому ринку відносно вільноконвертованих валют.

Всі ці технологічні елементи суттєво вплинули на виробничу собівартість продукції рослинництва і соняшнику зокрема, про що велося в аналізі таблиці 2.3. даного розділу пункту 2.1.

Охарактеризувавши економічну ефективність галузі рослинництва та зосередивши детально увагу на виробництво насіння соняшника можна сказати, що галузь рослинництва аналізованого регіону та базового господарства ТОВ «Жуківське» знаходиться на достатньо високому рівні, проте пошук шляхів підвищення результативності потрібно розвивати.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СОНЯШНИКУ

3.1. Розрахунок конкурсного гетерозису та безбитковості виробництва соняшнику

Для кожного сільськогосподарського підприємства важливо знати його фінансовий стан у майбутньому, зважаючи на передбачувані витрати і кон'юктуру ринку. Насамперед варто знати, за якого обсягу реалізації продукції досягається безбитковість виробництва.

Визначення обсягу виробництва продукції, за якого досягається його безбитковість, ґрунтується на використанні принципу класифікації витрат залежно від їхнього зв'язку з обсягом виробництва на постійні та змінні.

Розрахунок рівня безбитковості проводять як в натуральному так і вартісному виразі. Для розрахунку потрібно знати пропоновану ціну продажу одиниці продукції, змінні витрати на одиницю продукції та постійні витрати на весь обсяг виробництва продукції.

Методологія розрахунків точки безбитковості при виробництві продукції рослинництва передбачає використання загальноприйнятої

формули її призначення:

$$Y_{\sigma} = \frac{\Pi_{\sigma}}{Ц_p - Z_{\sigma}}, \quad (3.1.)$$

де Y_{σ} - точка безбитковості (вихід продукції з 1га), ц;

Π_{σ} - постійні витрати на 1 га посіву, грн.;

$Ц_p$ - ціна реалізації 1 ц продукції, грн.;

Z_{σ} - змінні витрати на виробництво 1 ц продукції, грн.

В даному підрозділі випускної кваліфікаційної магістерської роботи нами запропонована методика розрахунку точки безбитковості вирощування соняшнику на основі даних по підприємствах досліджуваного району. Виходячи з формули 3.1. стає зрозумілим що даний показник буде залежати

від ціни реалізації, яка в ринкових умовах носить динамічний характер та витрат, які можуть значно відрізнятися в різних господарствах залежно від прийнятої технології вирощування. Однак, використовуючи систему показників підприємства можуть використовувати дану методику при уточненні організаційно-технологічних карт вирощування соняшнику та при річному плануванні. Визначимо точку беззбитковості при виробництві соняшнику у Обухівському районі Київської області.

Таблиця 3.1.

Вихідні дані для розрахунку точки беззбитковості вирощування насіння соняшнику в Обухівському районі Київської області.

Площа посіву, га	14888,0
Виробничі витрати, тис.грн	3791534,9
Виробничі витрати на 1 га, грн	10186,82
Досягнута врожайність, ц/га	22,0
Валовий збір, тис.т	327,5
Витрати на реалізацію і зберігання, тис.грн	45498419
Загальні витрати на вирощування насіння соняшнику, грн/га	13242,9
Постійні витрати, грн/га	8607,9
Змінні витрати, грн/га	4635,0
Прогнозована ціна реалізації, грн/т	9400

В районі вирощується соняшник на площі 14888,0 га. При урожайності 22 ц/га, валовий збір становитиме 327536,0 ц. Витрати на виробництво соняшнику становили 3791534,9 тис. грн., тобто 10186 грн/га. Маючи динаміку витрат за аналізований період наведений у другому розділі магістерської роботи, можемо розподілити загальні витрати на змінні та постійні. Отже, в аналізованому періоді отримаємо постійні витрати – 8607,9 грн/га і змінні – 4635,0 грн/га. Виходячи з цих даних розраховуємо змінні витрати на одиницю продукції:

$$4635,0 \text{ грн/га} : 22\text{ц/га} = 210,7 \text{ грн/ц}$$

Прогнозована ціна реалізації 1 ц насіння соняшнику становить 9400 грн/т. У цих умовах точка беззбитковості при виробництві соняшнику з розрахунку на 1 га посіву становитиме:

$$Y_6 = \frac{8607,9 \text{ грн/га}}{940 \text{ грн/ц} - 210,7 \text{ грн/ц}} = 11,8 \text{ ц/га}$$

За цієї технології виробництва і структури витрат для забезпечення беззбитковості виробництва соняшнику її мінімальна урожайність має становити 11,8 ц/га, при досягнутій урожайності 22,0 ц/га рівень рентабельності виробництва буде на рівні 56%. Підприємства, які технологічно не зможуть забезпечити відповідну врожайність. Або невзможі мінімізувати негативну дію факторів що впливають на урожайність (вологість, температура, норма живлення, сорти та гібриди, вчасне виконання технологічних операцій тощо) будуть отримувати в результаті вирощування даної культури збиток.

Інтенсивний розвиток рослинництва передбачає послідовне кількісне зростання та якісне оновлення основних виробничих фондів, забезпечення нормативної потреби в оборотних засобах і кваліфікаційних кадрах. Рівень інтенсивності є одним з важливих факторів формування ефективності галузі. Він, як відомо, характеризує обсяг виробництва продукції та ступінь насиченості галузі сукупними вкладеннями коштів з розрахунку на 1га посіву.

Основу інтенсифікації виробництва соняшника становлять прогресивні технології виробництва продукції, але в сучасних екологічних умовах їх можуть застосовувати лише підприємства, які зберегли ресурсний потенціал або мають можливість залучити в галузь додаткові кошти. Оскільки їх небагато, більшість сільськогосподарських підприємств перейшла на ресурсозберігаючу технологію виробництва соняшника, яка дозволяє виробництво з мінімальними витратами та підвищенням урожайності. При цьому вузловою проблемою є фінансування. Оскільки ж джерело інвестування галузі знаходиться не в ній самій, а за її межами, то рівень інтенсивності, прогнози і самодостатність аграрного сектора треба ув'язувати з фінансовими можливостями вітчизняних споживачів.

Проте, в останні роки в Україні спостерігається суттєве зменшення

використання добрив, технічних засобів та інших ресурсів внаслідок як недостатньої кількості наявних матеріально технічних ресурсів, так і значного підвищення цін на них. Інфляційні процеси на зростання цін створюють видимість збільшення поточних витрат виробництва та фондових вкладень.

В економічному розумінні під інтенсифікацією сільського господарства необхідно вважати всезростаюче застосування більш удосконалених засобів виробництва, а іноді кваліфікованої праці на одній і тій земельній площі з метою збільшення виробництва продукції і підвищення ефективності в цілому. Головною метою інтенсифікації сільського господарства є збільшення виробництва продукції і підвищення якості для більш повного задоволення потреб населення.

Зростання обсягів виробництва продукції в сільському господарстві може бути забезпечене як за рахунок земельних площ, так і шляхом ефективного використання засобів виробництва. У першому випадку мова йде про екстенсивний шлях розвитку галузі. Для екстенсивного шляху розвитку сільського господарства характерним є розширення площ земельних ресурсів без суттєвої зміни техніки і технології. Але з стартом ринку сільськогосподарських угідь розширити виробництво за рахунок збільшення площ вирощування культур стає дедалі важче, особливо в аналізованому господарстві. Конкуренція за земельні паї в Обухівському районі досить висока.

У свою чергу інтенсивний шлях розвитку сприяє безперервному росту урожайності сільськогосподарських культур. Цей шлях дозволяє більш ефективно використовувати наявні ресурси, площі сільськогосподарських угідь через застосування нових технологій, передових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, вдосконалення системи органо-мінерального живлення, вдосконалення системи боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур, способів зберігання, переробки та каналів реалізації продукції тощо.

Економічна ефективність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва виражається у випереджувальному зростанні високоякісної і дешевої продукції з одиниці земельної площі. Економічна ефективність інтенсифікації характеризується системою показників. До них відносять: обсяг валової продукції, валового доходу, чистого доходу, прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, на 1 грн. виробничих витрат, на 1 грн. вартості основних і оборотних фондів, на 1 люд-год., на 1 працівника, собівартість, рентабельність, норма прибутку.

Матеріальною основою інтенсифікації сільського господарства є науково-технічний прогрес, що характеризує собою процес розвитку та застосування досягнень науки і техніки у виробництві, що зумовлює вдосконалення техніки, технології та організації виробництва на основі механізації й електрифікації виробничих процесів, хімізації, меліорації земель, впровадження більш продуктивних сортів рослин, підвищення професійного рівня працівників.

Інтенсифікація сільського виробництва є джерелом утворення диференційної ренти (I II). Диференційна рента I створюється за рахунок різної родючості та неоднакового місцезнаходження ділянок, що використовуються в сільськогосподарському виробництві. Диференційна рента II утворюється не за рахунок різної родючості ґрунтів чи місце розташування ділянок, а в наслідок не однакового рівня ефективності використання виробничих ресурсів, що є результатом різного рівня інтенсивності, оскільки вищий рівень ефективності виробництва досягається тільки завдяки додатковим вкладенням живої і уречевленої праці з розрахунку на об'єкт інтенсифікації.

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва - процес динамічний, бо пов'язаний з біологічними і економічними процесами в галузі. Правильна методика дослідження дає змогу виявити найраціональніші та найефективніші шляхи збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, знайти не використані резерви та обґрунтувати напрями дальшої

інтенсифікації сільського господарства.

Вивчення інтенсифікації сільського господарства здійснюється у три етапи на основі системи показників: Об'єкт інтенсифікації → Рівень інтенсивності → Результат інтенсифікації → Ефективність інтенсифікації.

Об'єктом інтенсифікації сільськогосподарського виробництва є загальна площа сільськогосподарських угідь. Щодо об'єкта інтенсифікації рослинництва то ним є площа ріллі, а в тваринництві є умовне поголів'я продуктивної худоби.

Рівень інтенсивності розраховують також як у цілому по сільському господарстві, так і в розрізі окремих галузей рослинництва і тваринництва. Він характеризує рівень витрат на одиницю об'єкта інтенсифікації в натуральних показниках. Узагальнюючим показником є сума вартості виробничих витрат на одиницю об'єкта інтенсифікації.

До показників рівня інтенсивності належить сума вартості основних засобів та поточних виробничих витрат (без амортизації) з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Крім названих вище показників, рівень інтенсивності характеризують такі показники: енергозабезпеченість, електрозабезпеченість, рівень комплексної механізації, рівень меліорації земель, сортовий склад сільськогосподарських культур тощо.

Рівень інтенсивності безпосередньо пов'язаний з результатом інтенсифікації, що є наступним етапом у схемі дослідження процесу інтенсифікації. Як правило, вищий рівень інтенсивності забезпечує вищий результат виробництва сільськогосподарської продукції. Основними показниками, що характеризують результат інтенсифікації, є: урожайність окремих культур з 1 га посіву, виробництво продукції окремих видів у натурі з розрахунку на 100 га відповідних угідь, виробництво валової продукції, валового доходу та прибутку з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, 1 га посіву відповідної культури.

Економічна ефективність інтенсифікації характеризується системою

показників, які поділяються на натуральні, вартісні і відносні. Одним з основних показників економічної ефективності інтенсифікації є обсяг валової продукції з розрахунку на 1 га, він дає змогу здійснити аналіз у динаміці по одному підприємству і порівняти окремі підприємства за певний період. Поряд з цим показником розраховують валовий дохід, чистий дохід і прибуток. Ці показники дають уявлення також про ефективність застосовуваних засобів виробництва та предметів праці. Дані показники розраховуються у цілому по виробництву та по окремих галузях. До показників економічної ефективності інтенсифікації належить також обсяг валової продукції, валового та чистого доходу і прибутку з розрахунку на одиницю виробничих витрат, одиницю вартості основних та оборотних виробничих фондів, 1 люд.-год., одного середньорічного працівника. Підвищення рівня цих показників свідчить про зростання продуктивності праці на основі механізації і автоматизації виробництва, впровадження нових технологій, селекції та насінництва.

Фондовіддача і фондомісткість характеризують використання основних виробничих фондів. Важливим показником економічної ефективності інтенсифікації є собівартість продукції, яка характеризує рівень затрат уречевленої і живої праці в грошовому виразі.

До відносних показників економічної ефективності інтенсифікації є рентабельність виробництва, яка характеризується двома показниками: рівнем рентабельності та нормою прибутку.

При аналізі економічної ефективності інтенсифікації окремих галузей та видів продукції розраховують додаткові показники, в рослинництві виробництво продукції на одиницю внесених мінеральних добрив чи одиницю вартості внесених добрив.

Оцінка економічної ефективності інтенсифікації господарського виробництва здійснюється з метою проведення її глибокого та всебічного наукового аналізу який дає змогу здійснювати пошук шляхів, що забезпечують вищі темпи росту виробництва продукції порівняно з темпами

росту витрат.

У значній мірі успіх селекційної роботи зі створення нового генетичного різноманіття обумовлюється рівнем теоретичних розробок та забезпечується наявністю принципово нового вихідного матеріалу. На теперішній час сільськогосподарське виробництво потребує гібридів соняшнику з високим рівнем цінних господарських ознак, які забезпечують стабільність урожаю: генетично обумовлений потенціал адаптивності до різноманітних агроекологічних умов вирощування, рівночасність досягання, технологічність, стійкість до біо- та абіотичних чинників середовища. У селекції і генетики соняшнику сучасні розробки свідчать про те, що можливості покращення гібридів не вичерпані. [1, 36, 53].

З метою встановлення генотипового різноманіття сучасного лінійного матеріалу за морфологічними ознаками опрацьовано досить багато гібридних комбінацій, з ліній відновників фертильності пилку та стерильних аналогів з робочої колекції лабораторії селекції і генетики соняшнику Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва Національної академії аграрних наук України. Гібриди оцінено за тривалістю періоду «фізіологічного». Лінії розподілено на групи стиглості за тривалістю вегетаційного періоду, а саме на скоростиглу, ранньостиглу, середньоранню та середньостиглу. Скоростигла група (тривалість вегетаційного періоду 89–93 доби) налічувала – 94 гібрида, що становить від загальної кількості 47 %, до ранньостиглої групи (94–98 діб) віднесено – 60 або від загальної кількості 30 %, до середньоранньої (99–103 доби) – 41 гібрид (20,5 %), найменше було ліній – 5 (2,5 %), які відносилися до середньостиглої групи – вегетаційний період 104–108 діб.

Враховуючи, до якої групи стиглості відноситься гібрид, ми їх охарактеризували за корисними господарськими ознаками та розрахували конкурсний гетерозис відносно стандартів.

Групу ранньостиглих гібридів порівнювали зі стандартом Ясон, в якого в наших дослідженнях вегетаційний період складав 98 діб, висота

дорівнювала 177,2 см, діаметр кошика – 18,7 см, врожайність – 2,79 т/га, а вміст олії – 48,2 % (табл. 3.2).

За висотою перевищувала стандарт гібридна комбінація Сх1010А/Х06112В на 9,2 см. З найбільшим діаметром кошика була комбінація Сх808А/Х1002Б//07-58 (21,3 см). За врожайністю проявився гібрид Сх1010А/733-07, а за вмістом олії – Сх1010А/Х06112В, рівень якої склав 52,8 %, що на 4,6 % більш ніж у стандарту. Майже за всіма ознаками вищими показниками виділилась гібридна комбінація Сх1010А/Х06112В.

Таблиця 3.2

Результати конкурсного випробування гібридних комбінацій соняшнику за корисними господарськими ознаками ранньостиглої групи *

Гібридна комбінація	ТВП, діб	Висота, см	Діаметр кошика, см	Урожайність, т/га	Вміст олії, %
Сх1010А/Мх53-10Б/ 719-07	96	153,4	20,0	2,88	47,7
Сх 1010А/733-07	98	169,2	17,3	3,46	49,5
Сх1010А/Мх53-10Б// Х-425В	98	166,8	20,0	2,93	51,0
Сх 808А/ Х1002Б// 07-58	96	117,8	21,3	2,79	49,9
Сх808А/Х1002Б// 730-07	96	151,8	21,0	3,04	51,0
Сх 1010А/Х06112В	98	186,4	20,3	3,00	52,8
Сх 1010А/Х565В	97	173,6	18,3	2,96	52,2
Сх 1010А/735-07	95	154,7	16,9	2,98	48,6
Ясон St	98	177,2	18,7	2,79	48,2
НІР 0,05	3,8	11,8	1,58	0,22	4,03

*Джерело: [1]

У результаті проведених досліджень було виділено гібридні комбінації, які достовірно переважають стандарти за важливими господарсько цінними ознаками, а саме: Сх1010А/Мх53-10Б//07-3; Сх1010А/07-42; Сх1010А/733-07;

Cx808A/X1002Б//X135В; Cx808A/X1002Б//X134В; Cx1010A/X06112В;
Cx1006A/X526В; Cx808A/X1002Б//X06112В; Cx1010A/Mx53-10Б//X526В.

Необхідно пам'ятати, що соняшник потрібно вирощувати чітко дотримуючись сівозміни, високий врожай можна отримати після озимих, які вирощують по чистих і зайнятих парах, після кукурудзи й зернобобових. Непоганими попередниками є яриця, овес і картопля.

Умовою одержання високого врожаю насіння є дотримання рекомендованої густоти посіву і рівномірне розміщення рослин на площі. При інтенсивній технології, коли густоту рослин регулюють не прориванням, а нормою висіву, треба висівати тільки висококондиційне насіння. При регулюванні сівалки на норму висіву треба враховувати, що польова схожість насіння буває меншою за лабораторну на 20–25%, а під час боронування по сходах гине до 10 % рослин. Тому страхова надбавка до норми висіву має становити 30–35 %. Висівають насіння соняшника пунктирним способом з міжряддями 45 і 70 см. Слідом за посівом ґрунт доцільно прикоткувати. Важливим заходом догляду за посівами соняшника є боронування до і після появи сходів. Досходове боронування проводять середніми боронами через 5–6 днів після сівби, коли проростки соняшника знаходяться на глибині, при якій зуби борони їх не пошкоджують, а бур'яни у фазі «білої ниточки».

Щодо поживних речовин, то азоту й фосфору соняшник виносить у більших кількостях у порівнянні з іншими польовими культурами, а по виносі калію йому взагалі немає рівних. Серед сільськогосподарських культур соняшник виносить з урожаєм найбільшу кількість поживних речовин. Зокрема на утворення 1 т основної і побічної продукції соняшник виносить з ґрунту таку кількість макроелементів - N – 60, P₂O₅ – 26, K₂O – 186 кг діючої речовини [51]. На утворення 20 ц /га насіння із відповідною кількістю нетоварної маси він використовує азоту 120 кг/га, фосфору – 50-52 і калію - 250-300 кг.д.р./га. Залежно від факторів середовища й умов харчування ці величини значною мірою можуть змінюватися. На ріст, розвиток і врожай соняшника різні живильні речовини діють по-різному.

Азот підсилює ріст рослин, сприяє формуванню більших рослин і кошиків. Однак надлишкове азотне живлення несприятливо позначається на нагромадженні олії в насіння, тому що вміст білка в насіння підвищується, а їх олійність різко знижується. Фосфор сприяє могутнішому розвитку кореневої системи, закладенню репродуктивних органів з більшим числом зародкових квіток у кошику. При достатньому фосфорному живленні прискорюється розвиток рослин, більш раціонально витрачається волога, у результаті чого вони більш стійко переносять суховії й недолік вологи в ґрунті. При посиленому фосфорному живленні різко знижується коефіцієнт водоспоживання рослинами соняшника. Велике значення в його харчуванні має калій, що значною мірою впливає на фотосинтез і вуглеводний обмін.

Система добрива соняшника складається із трьох прийомів: основного, припосівного й підгодівель під час вегетації. Позитивний вплив на врожай зерна соняшника роблять органічні добрива. У сівозміні гній вносять безпосередньо під соняшник або розміщують його посіви після вгноєних попередників. Збільшення врожаю в цих випадках приблизно однакові. Тому більш вигідно гній вносити під попередник, наприклад озиму пшеницю. У такому випадку приріст урожаю двох культур буде вище. У сівозмінах із цукровим буряком гній доцільно вносити під буряк, а мінеральні добрива - під соняшник. Якщо соняшник розміщують після не вгноєних попередників, то обов'язково вносять мінеральні добрива. Ефективність мінеральних добрив дуже близька при внесенні їх по не вгноєному й угноєному агрофоні. Тому більш вигідно гній і мінеральні добрива вносити під соняшник роздільно.

На всіх чорноземних ґрунтах, якими характеризується і наше підприємство, кращі результати одержують при внесенні комплексних азотно-фосфорн-калійних добрив.

Більшу роль у підвищенні врожаю соняшника грає підгодівля рослин у ранній термін його розвитку одночасно з першим розпушуванням ґрунту в міжряддях. Особливо важливе підживлення в тому випадку, коли добрива до

посіву не вносили. Найбільший ефект вона дає при внесенні добрив у вологий шар ґрунту без ушкодження кореневої системи рослин.

За останні 20 років на світовому ринку з'явилися препарати нового покоління, які характеризуються поліфункціональністю і добре проявили себе не тільки як стимулятори, але й ефективні антистресанти. Ці препарати (принаймні окремі) здатні підсилювати дію мінеральних добрив при дозах, які у чистому вигляді є за межами оптимуму. Наукова література, що висвітлює ефективність таких препаратів, у переважній більшості лише констатує наявність і рівень цього ефекту, залишаючи поза увагою пошук зв'язків, що обумовлюють інтеграційну дію. Тому було поставлено завдання простежити за взаємодією добрив і препаратів на можливість наявності синергізму.

Необхідно враховувати і меліорацію, під якою розуміється система господарських та технічних заходів, направлених на покращення несприятливих природних умов для господарського освоєння земель та збільшення врожайності сільськогосподарських культур шляхом регулювання рівня кислотності, структури та водного режиму ґрунтів.

3.2. Обґрунтування заходів збільшення обсягів виробництва соняшнику

Факторами, що визначають технічний рівень підприємства, є: склад знарядь праці за видами виконуваних операцій, потужністю і строком служби; рівень прогресивності технологічних процесів, їх механізації; ступінь диференціації операцій технологічного процесу; енерго- і фондоозброєність праці. Основною причиною такого становища є відсутність комплексів машин у галузях, їхня низька якість, що призводить до порушень технології, великих втрат під час збирання врожаю і, як наслідок, — до недобору продукції. До того ж машинобудівна промисловість десятиріччями була зорієнтована на випуск техніки для використання тільки на великих полях і в сучасних типових приміщеннях. Тому промисловості терміново

потрібно налагодити в широкому спектрі виробництво ефективних комплексів машин, пристосованих для комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів у господарствах різних розмірів.

Технічний рівень виробництва на підприємстві характеризують такі показники: трудомісткість одиниці продукції, продуктивність праці, рівень механізації та автоматизації виробництва, собівартість продукції, рентабельність виробництва. У свою чергу показниками рівня механізації та автоматизації виробництва є: охоплення робітників механізованою працею; частка механізованої праці в загальних затратах живої праці; ступінь механізації виробничих процесів. На особливу увагу заслуговує показник, що характеризує частку механізованої праці в загальних затратах живої праці. Досягнутий рівень механізації сільськогосподарського виробництва ще низький.

Дуже важливим напрямком аналізу є вивчення рівня техніки, технології, організації виробництва та управління. Аналіз рівня техніки підприємства доцільно почати з вивчення вікового складу обладнання, ступеня оновлення і зношення. З цією метою порівнюють результати аналізу стану основних виробничих фондів із середньо галузевими показниками і даними споріднених підприємств. Ступінь оновлення показує, наскільки інтенсивно діє процес оновлення техніки.

Важливим показником технічного рівня виробництва є питома вага прогресивного обладнання в загальній його кількості. Обладнання, що належить до прогресивного в тій чи іншій підгалузі, визначають галузеві проектно-технологічні інститути, його склад періодично переглядають і встановлюють, чи технічна база підприємства відстає від інших підприємств галузі.

Серед матеріально-технічних факторів важливу роль відіграє науково-технічний прогрес, який є основою всього суспільного виробництва і одним із основних елементів механізму ринку. Науково-технічний прогрес впливає на всі елементи виробництва - засоби виробництва, працю, його організацію

та управління. Технічний прогрес здійснюється за такими напрямками:

- впровадження комплексної механізації та автоматизації;
- удосконалення технології виробництва;
- хімізація виробництва;
- зростання рівня електроозброєності.

Підвищення рівня механізації виробництва здійснюється шляхом механізації ручних робіт, упровадження засобів малої механізації, комплексної механізації робіт на підприємствах. Автоматизація виробництва забезпечується впровадженням автоматизованого устаткування, автоматичних систем виробництва. Важливим засобом здійснення механізації виробництва є модернізація устаткування, тобто оновлення й удосконалення функціонуючого устаткування, незначні зміни його конструкцій. Це можна досягти шляхом збільшення потужності і робочих швидкостей устаткування, механізацією і автоматизацією допоміжних робіт і автоматизацією управління устаткуванням.

Модернізація тісно пов'язана з реконструкцією діючих підприємств. Для зростання продуктивності праці велике значення має удосконалення технології виробництва, яка включає технічні прийоми виготовлення продукції, виробничі методи, способи застосування технічних засобів і агрегатів.

На сучасний момент існує великий вибір нової і прогресивної техніки, яка дає можливість зібрати насіння з меншими затратами праці та меншими збитками. Одне з провідних місць на ринку техніки займає жнивarka для збирання соняшника Geringhoff Sun Star з одночасним подрібненням стебла, ротаційний ніж гарантує зріз, з низькими втратами; горизонтальні й вертикальні ланцюги, що подають, забезпечують надійне транспортування збираної маси.

Пристосування для збирання соняшника ПКС-4,1 ширина захвату цієї системи 4,1 м, що зменшує витрати на паливо і зменшує затрати живої і уречевленої праці. Перевага цієї машини полягає в можливості збирати

врожай з гібридного насіння висота рослини якого перевищує 2 - 2,5 м, причому втрати становлять лише 1,5%. Існує багато установок для збирання соняшнику які встановлюються і прикріплюються до комбайнів, що є дуже вигідно таким підприємствам, які не мають коштів на купівлю системи машин, що забезпечують комплексну механізацію.

Технологія вирощування соняшника на досліджуваному підприємстві відповідає традиційному підходу, який включає в себе основний обробіток ґрунту, внесення добрив, передпосівний обробіток ґрунту, застосування гербіцидів, підготовка насіння до сівби, сівба, догляд за посівами, збирання урожаю, доробка та доведення до відповідних кондицій насіння. В результаті проведених досліджень можна запропонувати наступні заходи щодо удосконалення технологічного процесу вирощування насіння соняшнику:

1. Впровадження інтенсивної технології вирощування будь-якої сільськогосподарської культури передбачає застосування якісних підходів до технологічного процесу виробництва, одним із яких є якісний обробіток ґрунту. Вибір способу і строків підготовки ґрунту необхідно проводити диференційовано, в основному за двома технологіями, перша з яких передбачає оранку з обертанням скиби і заорюванням стерні, а друга (ґрунтозахисна) - розпушування ґрунту із зберіганням стерні та інших рослинних решток, що захищають від вітрової та водної ерозій.

2. Одна з особливостей інтенсивної технології вирощування соняшнику - внесення достатньої кількості органічних та мінеральних добрив. Окрім підвищення врожайності вони покращують умови живлення рослин, забезпечують більш продуктивне використання ґрунтової вологи і підвищують опірність білій та сірій гнилям.

3. Застосування гербіцидів є також важливим заходом щодо покращення технологічного процесу вирощування та збирання соняшника. Як відомо, висока ефективність гербіцидів залежить у першу чергу від дотримання агротехнічних умов їх внесення.

4. Важливим заходом щодо підвищення економічної ефективності

виробництва соняшника є підготовка насіння до сівби та його посів, при закупівлі сучасних гібридів у провідних компаній, цю роботу проводить підприємство що реалізує насінневий матеріал. Очищення, калібрування, протруювання, обробку мікроелементами, зберігання й теплова обробка - основні й необхідні етапи підготовки посівного матеріалу, їх додержання - запорука одержання високої урожайності.

5. Догляд за посівами поряд із іншими операціями є також важливим кроком у досягненні високих результатів.

6. Збирання урожаю - вирішальний етап у досягненні отриманого результату. Механізована технологія вирощування та збирання соняшника з поточним проведенням обробки є найкращим варіантом у збиранні урожаю. При такому підході значно зменшуються потреби в автотранспорті та інших механізованих агрегатах, що значно знижує собівартість виготовленої продукції.

Промислова ланка доробки і переробки соняшнику представлена олійно-жировою промисловістю. Виробництвом олії в Україні займається 20 великих спеціалізованих підприємств, значна кількість невеликих олійниць та цехів у невеликих містах і селах. Промислова ланка комплексу представлена олійною промисловістю у склад якої входять 20 великих спеціалізованих підприємств розміщених у зонах найбільш інтенсивного вирощування даної культури – переважно Степова природно-економічна зона України

Україна має значний потенціал до збільшення виробництва соняшнику. Проте екстенсивний шлях одержання сировини може призвести до краху соняшникової галузі. Основними недоліками олієжирового підкомплексу є: по-перше, моральна та фізична зношеність інфраструктури та основних засобів підприємств виробників соняшникової олії, по-друге, оскільки переважна більшість, наприклад, олійноекстракційних заводів входять в склад міжнародних холдингів – готова продукція реалізується в рамках міжгрупових операцій як правило з мінімальною націнкою, відповідно ефект від

доданої вартості не залишається в розпорядженні українського виробника [52, с. 35–36]. Ефективне виробництво соняшнику можливе насамперед у складі соняшникового підкомплексу, під яким розуміється сукупність різноманітних галузей і видів діяльності, серед яких виробництво, заготівля, зберігання, переробка та реалізація насіння соняшнику і продукції його переробки формує основне виробництво підкомплексу. Ефективне функціонування підкомплексу неможливе без добре розвиненого інфраструктурного забезпечення: наявності спеціалізованого транспорту, діяльності науково-дослідних інститутів, селекційних станцій, конструкторських бюро, які забезпечують селекцію культури, насінництво та агротехніку вирощування, технологію зберігання і переробки насіння соняшнику, олії, зеленого корму, силосу, макухи та шроту.

Сучасні умови господарювання в галузі формуються під впливом окремих принципів: свободи вибору виду та форми економічної, господарської, підприємницької діяльності; пріоритету споживача (вільний вибір товарів та конкуренція виробників); конкуренції (конкуренція товаровиробників з приводу реалізації їх продукції на ринку, ціна на основі попиту та пропозиції); вибору партнерів по сумісній діяльності та членів колективу; контрактних договірних відносин; розподілення доходів на основі реальних умов ринку та соціальних заходів захисту; формування ефективної системи ціноутворення; відкритості економіки; ефективного державного регулювання ринку та ринкових відносин. В наступному підрозділі нами обґрунтовано впровадження агропромислових кооперативів для підвищення економічної ефективності в ланці виробництво сировини та реалізації готової продукції.

3.3. Інтеграція, як напрям підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику

За останні роки у олійно-жировому підкомплексі України значно загострилися кризові явища: значно знизилися обсяги валової продукції, погіршилося використання природних ресурсів, знизилася родючість ґрунтів. небезпечною тенденцією є висока спрацьованість машинно-технологічного парку, а відсутність фінансових коштів для здійснення ремонтно-відновлюваних робіт лише погіршує його стан. Для досягнення рівня технологічних потреб не вистачає десятків тисяч різних технічних засобів. Поряд з цим різко погіршилося забезпечення підкомплексу висококваліфікованими кадрами.

У перспективі з метою подолання кризових явищ в олійно-жировому підкомплексі України поряд із заходами щодо прискорення аграрної реформи та розвитку інфраструктури аграрного ринку передбачається посилення державного регулювання щодо фінансового стану підприємств.

З метою досягнення прогнозних обсягів вирощування соняшнику та виробництва олійно-жирової продукції як для забезпечення потреб внутрішнього ринку, так і нарощування експортного потенціалу, передбачається змінити структуру виробництва олійних культур через застосування адресних бюджетних дотацій на виробництво ріпаку, сої та соняшнику за умови отримання урожайності останнього вище базової шляхом сприяння поступовому збільшенню врожайності соняшнику за рахунок:

- дотримання агротехнічних вимог;
- удосконалення і впровадження ресурсозберігаючих технологій вирощування;
- використання якісного насінневого матеріалу разом зі зміною структури посівних площ та впровадженням заходів економічного стимулювання за отримання високої урожайності й олійності насіння;

– створення сприятливих умов для економічної інтеграції виробників насіння олійних культур і олійно-жирової продукції, поступового переходу від давальницьких схем переробки агропродукції до грошової системи розрахунків;

– застосування формули "платник фіксованого податку – суб'єкт господарювання, який займається виробництвом і реалізацією власне виробленої агропродукції".

Олійно-жировий підкомплекс України – один з найбільш ефективних секторів аграрного виробництва, де, завдяки запровадженню заходів регулювання ринку, знайдено баланс економічних інтересів держави, сільськогосподарської та переробної сфер виробництва й внутрішнього споживача. Потужності переробних підприємств рік у рік зростають, а високий коефіцієнт використання потужностей (80-90%) є підтвердженням прогресуючого зростання світового олійного ринку. Конкуреноспроможність олії підтверджується високими темпами росту її експорту, який становить більше 70% виробництва і не має негативного впливу на забезпечення потреб внутрішнього ринку та цінову ситуацію на ньому. Підвищення ефективності функціонування олійно-жирового підкомплексу є багатоплановим. Основою формування конкуреноспроможного механізму господарювання ринкового типу в галузі є методологія комплексної інтенсифікації, а значним резервом підвищення ефективності переробки олійної сировини є мінімізація витрат, внаслідок впровадження енергозберігаючих технологій. Собівартість промислової переробки насіння соняшнику в Україні складає в середньому 30-40 USD/т, водночас як в США – 22 USD/т, країнах ЄС – 15-17 USD/т, тобто вона вдвічі менша.

З розв'язання пропонованої системи моделей встановлено, що основними чинниками, які визначали розміри експорту насіння соняшнику були внутрішня та експортна ціна насіння соняшнику на ринку в Україні; світова ціна на насіння соняшнику; обсяг світового та внутрішнього

виробництва соняшнику. Одночасно встановлено, що за сучасних умов на ринку соняшнику існує парадоксальна ситуація, коли подорожчання засобів виробництва приносить реальні прибутки і загальна виручка виробників зростає, що є наслідком державного регулювання, яке дозволяє виробникам закладати подорожчання ресурсів у ціну, що в кінцевому випадку відображається на споживачеві.

Як зазначалося вище, основна маса переробних підприємств олієжирового комплексу розміщена в південних областях країни і великі підприємства належать до міжнародних холдингів – готова продукція реалізується в рамках між групових операцій як правило з мінімальною націнкою, відповідно ефект від доданої вартості не залишається в розпорядженні українського виробника. Особливо в такій ситуації недотримують ефекту середні і малі підприємства-виробники насіння соняшнику. З огляду на це нами запропоновано вирішити цю проблему шляхом впровадження такого економічного механізму як кооперація.

В трагічних умовах війни українське суспільство робить все можливе і неможливе задля того, щоб зберегти своє сьогодення та забезпечити екзистенціальну можливість свого майбутнього. Якнайкраще цю жагу та волю до життя можна спостерігати в одній із ключових сфер людської діяльності – в економіці. З метою адаптації до існуючих екстремальних, ризикованих обставин, щоб забезпечити альтернативні, стабільні надходження в державний бюджет, які уможливають фінансування як воєнного, так і соціального секторів, – українське суспільство проводить переорієнтацію виробництва готової продукції, у якій вона спеціалізується: від індустріальної, до аграрно-центричної.

Система макроекономічних відносин в Україні вибудована так, що сільськогосподарське виробництво залишається наодинці зі своїми інтересами і проблемами, а інші галузі в тій чи іншій мірі розвиваються за його рахунок. Споживацьке ставлення до сільського господарства не виправдане з точки зору забезпечення продовольчої безпеки держави.

Фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників ускладнюється високими витратами на сплату відсотків за користування банківськими кредитами. У кредитній політиці не враховується сезонний характер сільськогосподарського виробництва, не забезпечується кредитування державними ресурсами. Через це економічні можливості аграрного сектора України використовуються не повністю.

У вирішенні багатьох нагальних проблем та усуненні недоліків, що мають місце в аграрному секторі економіки, важливим чинником може стати кооперація, як ефективний напрям саморегуляції балансування інтересів суб'єктів господарювання і водночас адекватний спосіб вирішення внутрішніх суперечностей у розвитку економічної системи. На рисунку 3.1. нами виокремлено основні стимулюючі та стримуючі чинники розвитку олійно-жирових кооперативів.

Саме кооперація, як економічна система виробничих відносин, є найбільш природний і доступний спосіб залучення широких верств населення до трансформаційних економічних процесів без значних капітальних вкладень. Необхідною економічною умовою розвитку кооперативних організаційних структур, має стати формування єдиної державної регуляторної політики у сфері їх підприємницької діяльності, особливо в питанні активізації фінансово-кредитної та інвестиційної політики, встановлення системи пільг для суб'єктів кооперації, впровадження спрощеної системи оподаткування тощо.

Кооперативним структурам має бути надана повна економічна незалежність і самостійність при вирішенні господарських питань, можливості демократичного вибору виду діяльності, партнерів у співпраці, способів реалізації продукції, розпоряджання результатами діяльності.

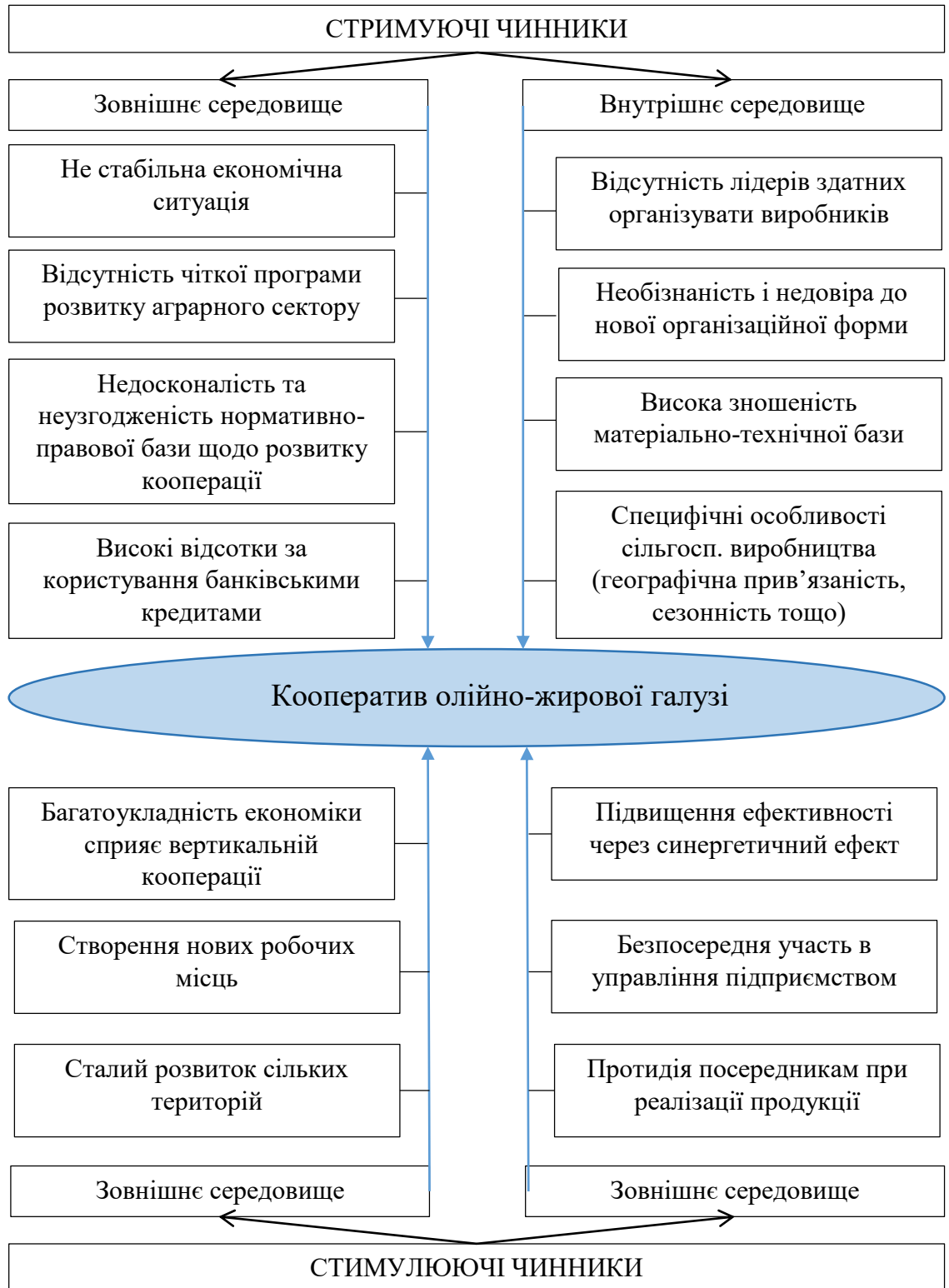

Рис. 3.1 Стримуючі та стимулюючі чинники розвитку олійно-жирових кооперативів

Очевидно є доцільним на державному рівні прийняти національну програму сприяння розвитку кооперації в Україні. У контексті цієї програми

слід передбачити безвідсоткову фінансово-кредитну підтримку розвитку новостворених кооперативів протягом трьох років. Наприклад, в Японії, де нараховується близько 5 млн. фермерів, держава надає їх кооперативам безвідсоткову кредитну допомогу в модернізації сільськогосподарського виробництва, купівлі землі, ремонті виробничих приміщень, будівництві доріг, придбанні техніки.

Один із постулатів кооперації в аграрній сфері розвинутих країн проголошує: кооперація як інституціоналізована форма господарських взаємозв'язків суб'єктів за своєю суттю є безприбутковою організацією, що лише створює умови для збільшення прибутку своїх членів (за рахунок зниження витрат на виробництво і оборот, з одного боку, і перерозподілу доданої вартості кінцевої продукції - з іншого. Виходячи з цього, кооперативи та їх об'єднання в агробізнесі, хоча й прирівнюються за своєю економічною суттю, структурою і діяльністю до промислових корпорацій, оподатковуються на додану вартість (ПДВ) за порівняно низькими тарифами приватно-капіталістичних підприємств (10-15 % ПДВ), а не високими корпоративними тарифами (30 - 40 % ПДВ) [54].

Важливими є компенсація частки лізингових платежів і формування мережі регіональних фондів сприяння кооперативом з метою впровадження прогресивних механізмів кредитно-гарантійної підтримки, здійснення заходів щодо залучення коштів іноземних кредитних ліній міжнародної технічної допомоги, розроблення й впровадження механізму надання гарантій від ризиків некомерційного характеру.

Досвід скандинавських країн у плані сприяння розвитку кооперативних структур стимулюється державою, яка фінансово допомагає офіційно зареєстрованим об'єднанням та їх спілкам протягом п'яти років. У перший рік розмір цієї допомоги становить до 3 % виручки від продажів кооперативу, у другий - 2%, у третій, четвертий і п'ятий - до 1 %. Сума субсидій при цьому не повинна перевищувати в перший рік 60 %, в другий - 40 %, в третій,

четвертий і п'ятий - 20 % адміністративно-управлінських витрат кооперативу.

Рис. 3.2 Принципи організації кооперативів олійно-жирової галузі

За умов дотримання всіх пунктів договору об'єднання виробників упродовж перших семи років одержують від держави цільову фінансову допомогу на капіталовкладення, яка не повинна перевищувати 25% інвестиційних витрат. Економічною умовою розвитку й функціонування

кооперативів в питанні зниження ризику є доцільність страхування урожаю через систему страхової кооперації, яку необхідно розвинути в Україні.

Для організації ефективної роботи кооперативу необхідно дотримуватися певних правил, кооператив діє на основі Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та базується на принципах, які зображено на рис 3.2.

Нині кооперативний рух в Україні розвивається і видозмінюється, оскільки в економічній теорії і практиці ще не вироблено обґрунтоване уявлення про справжню природу кооперації, її логічні, теоретичні, методологічні та методичні засади.

Навіть у нормативно-правових документах при трактуванні поняття «кооперація» враховуються лише її організаційні засади і не розкриваються умови розвитку. Тому існує нагальна потреба визначити методологічні основи проблеми, розв'язання якої може забезпечити формування і реалізацію кооперативної політики на сучасному етапі її розвитку і у перспективі.

Нами розроблені етапи створення кооперативу олійно-жирової галузі зображені на рисунку 3.3. Ініціативна група – це колектив сільськогосподарських товаровиробників, об'єднаний ідеєю створення кооперативу з метою розв'язання спільної для всіх проблеми або проблем в їхній господарській діяльності. Головним завданням ініціативної групи є визначення спільних проблем, визначення виду чи видів діяльності кооперативу, розробка проекту та техніко–економічного обґрунтування його діяльності, Статуту, проведення Установчих зборів та реєстрації кооперативу.

Першим документом, що приймається ініціативною групою, є протокол про наміри. Його приймають та підписують члени ініціативної групи після обговорення ідеї створення кооперативу. Протокол про наміри скріплює підписами членів ініціативної групи їх зобов'язання по створенню кооперативу, визначає пропонований вид діяльності кооперативу на основі

спільних для членів ініціативної групи потреб, та терміни реалізації намірів по створенню кооперативу та виконанню певних етапів підготовки. На чолі ініціативної групи повинен бути лідер, людина, яка стимулювала в собі ідею створення кооперативу, користується довірою учасників кооперативу. Група повинна бути однорідною. Потреби членів кооперативу повинні бути однаковими.

Рис. 3.3 Етапи створення кооперативу олійно-жирової галузі

В кооператив можуть об'єднуватись виробники різних форм власності, але різниця в обсягах операцій, що вони реалізовуватимуть з кооперативом, не повинна бути дуже великою. Помилки, яких слід уникнути:

- утворення ініціативної групи дуже відмінних між собою виробників, що мають різні інтереси та різне фінансове положення;

- прийняття до ініціативної групи не виробників сільськогосподарської продукції.

Якщо ідея кооперативу визріла, на зборах ініціативної групи приймають рішення про створення кооперативу і підписують протокол намірів. Він містить:

- твердження про зобов'язання учасників. Їх перше зобов'язання – разом і організовано проводити роботу на наступних етапах створення кооперативу;

- точне визначення виду діяльності кооперативу, а також строки процесу створення;

- порядок роботи та організації ініціативної групи. При великій чисельності її обирають робочу групу.

Протокол намірів завершає етап формування ініціативної групи.

Розробка проекту кооперативу – важливий елемент етапів створення кооперативу. – це письмовий документ, в якому викладена сутність кооперативної ідеї даного кооперативу. В проекті визначають цілі, мету та види діяльності кооперативу, шляхи і засоби реалізації ідеї, охарактеризовано ринкові, майнові, фінансові аспекти діяльності кооперативу. Кооператив може мати лише один напрямок (вид діяльності або бути багатofункціональним. Для заснування багатofункціонального кооперативу необхідно більше фінансових коштів та управлінського досвіду. Якщо організувати багатofункціональний кооператив, то потрібно впевнитись в тому, що всі потреби діяльності зв'язані між собою (постачання, зберігання, переробка та реалізація продукції). Як тільки мета діяльності кооперативу визначена, необхідно оцінити засоби її реалізації: потреби в капіталовкладеннях, оренді приміщень чи об'єктів, персоналі, обігових коштах.

Помилки, яких слід уникнути на даному етапі:

- намагатися вирішити через заснування кооперативу ті проблеми, що стосуються не групи в цілому, а лише окремих господарств;

- намагатися включити в діяльність кооперативу виробництво і переробку продукції;
- прагнути, щоб кооператив займався всім відразу. Це потребує створення декількох кооперативів;
- ставити дуже обмежені цілі.

Розробка Проекту – це одночасно спосіб навчання і розвитку особистих управлінських якостей майбутніх членів кооперативу, набуття досвіду оцінки умов конкуренції, засобів просування продукції на ринок, фінансового планування, використання продукції на ринок, фінансового планування, використання переваг сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Розробка проекту також дає змогу перевірити реалістичність ідеї ще до її впровадження. Можливо, в процесі розробки виявиться, що можливий розмір наявного пайового капіталу є меншим, аніж фінансові потреби кооперативу. В такому випадку необхідно продумати можливості залучення коштів за рахунок отримання кредиту або відшукати шляхи зменшення потреби в фінансуванні на першому етапі діяльності.

Завершення опрацювання Проекту варто провести до Установчих зборів кооперативу, а затвердження – безпосередньо на цих зборах.

Розпочинати роботу кооперативу можна з обмеженою кількістю членів і поступово її збільшувати. Для успішної роботи потрібно, щоб число членів було достатньо великим. Якщо членами кооперативу будуть сільськогосподарські підприємства, достатньо навіть трьох-п'яти господарств. Коли ж йдеться про особисті селянські господарства, потрібно об'єднати відразу біля 50 власників і одним з перших завдань ініціативної групи буде залучити нових потенційних членів. Крім того, потрібно розглянути питання про географічне розташування членів, найкраще, коли господарства членів розміщені компактно.

На цьому етапі уточнюють які ресурси члени мають намір вкласти в кооператив і які зобов'язання вони готові взяти на себе. Для цього потрібно відповісти на такі питання:

- які фінансові кошти (або продукція, яку можна реалізувати) члени готові внести в рахунок вступного та пайового внесків і в який термін;
- яке майно члени готові внести до пайового фонду, чи необхідне воно для діяльності кооперативу;
- якщо кооператив планує отримати кредит, яке майно його члени готові надати в якості застави;
- які зобов'язання члени готові на себе взяти.

Далі необхідно проаналізувати економічне середовище і перевірити відповідність запланованих напрямів діяльності кооперативу ринковим умовам:

- в якій формі реалізовувати продукцію – незмінній чи перероблений. В останньому випадку, який вид переробки буде використано;
- через які канали буде реалізовуватись продукція – оптом чи в роздріб, на місцевих чи на віддалених ринках, які існуючі можливості можна для цього використати;
- які результати попереднього аналізу витрат на реалізацію можливих проектів (собівартість переробки, розфасовки, транспортування), якими будуть мінімальні обсяги.

Організаційний комітет, що призначається ініціативною групою, повинен прийняти чіткий робочий план і розподілити завдання між членами. Свій внесок в роботу може зробити консультаційний центр або дорадча служба.

Як тільки проект достатньо сформувався, оргкомітет розпочинає роботу над питаннями, що потім увійдуть до Статуту та до Правил внутрішньої господарської діяльності кооперативу.

Етап заснування кооперативу обов'язково має містити підготовку статуту. Статут – основний документ кооперативу. Він формулює мету та діяльність кооперативу, права та обов'язки членів, умови вступу й виходу з кооперативу, органи управління кооперативу та правила прийняття рішень, порядок реорганізації та ліквідації кооперативу. Щоб розробити Статут,

потрібно спиратися на типові статuti. Ті положення, які можуть часто змінюватися зазначаються в Правилах внутрішньої господарської діяльності.

Правила внутрішньої господарської діяльності уточнюють Статут і визначають відносини між кооперативом та його членами. Правила внутрішньої господарської діяльності, як і Статут, затверджуються рішенням загальних зборів. Статут повинен бути жорстким, передбачати достатньо обмежень, щоб уникати порушень.

Далі приступають до розробки бізнес-плану. Бізнес-план – це поглиблене відображення проекту розвитку підприємства, який містить детальний опис підприємства, середовища, в якому воно діє, а також системи управління, необхідної для досягнення поставленої мети. На даному етапі розробляють спрощений бізнес-план, тому що не всі дані відомі. Справжній бізнес-план буде розроблений на другому році діяльності кооперативу.

Після проведення установчих загальних зборів наступним кроком є реєстрація кооперативу і збирання вступних і пайових внесків членів. Вступні внески, як правило, надаються в грошовій формі на тимчасовий рахунковий рахунок для витрат на створення і реєстрацію кооперативу. затримка сплати вступних внесків членами призведе до затримки реєстрації.

Якщо члени роблять внесок у натуральному вираженні, потрібно скласти оціночний акт, який підтверджує реальну вартість майна. Акт надається незалежною експертною комісією і додається до Статуту. після реєстрації кооперативу необхідно сплатити пайові внески відповідно до графіка, визначеного кооперативом. Як правило, це зазначається у Правилах внутрішньої господарської діяльності або установчому договорі (не в Статуті). Хто не вніс навіть частини паю, не має статусу члена кооперативу, і член, який не виконує своїх зобов'язань, повинен бути виключеним. Завданням лідера (керівника) є забезпечення внесення паїв.

Для реєстрації кооперативу, особа, уповноважена зборами, подає наступні документи до органів державної реєстрації:

а) рішення зборів про створення кооперативу, Статут, установчий договір. Якщо членом кооперативу є колективне господарство, то необхідно також надати витяг з протоколу загальних зборів, в якому зазначається згода на вступ в кооператив; документи нотаріально засвідчені;

б) реєстраційну карту встановленого зразка, яка є одночасно і заявою для державної реєстрації;

в) документи, які засвідчують, що члени кооперативу зробили внесок в неподільний і пайовий фонди, розмір яких обумовлюється в Статуті.

При наявності усіх документів, обумовлених положенням про державну реєстрацію, орган державної реєстрації повинен протягом п'яти днів зареєструвати кооператив і видати свідоцтво встановленого зразку з ідентифікаційним кодом його членів. Орган державної реєстрації в п'ятиденний термін передає в статуправління і податкову інспекцію копії реєстраційних карток з поміткою про реєстрацію, а в Пенсійний фонд і фонд соціального страхування інформацію про реєстрацію кооперативу.

При наявності реєстраційної картки, свідоцтва про реєстрацію і копії установчих документів керівник кооперативу повинен стати на облік у податковій адміністрації. Рекомендується відразу внести кооператив в реєстр неприбуткових організацій, згідно зі статтею 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», статтею 7.11 Закону України «Про оприбуткування прибутку підприємств». Подати також заяву усталеного зразка, замовити форму 1 ОПІ (інформація про засновників і надати паспортні дані та ідентифікаційні коди директора кооперативу і головного бухгалтера.

До установи внутрішніх справ подається копія свідоцтва про реєстрацію, два зразки ескізів печаток і штампів, які затверджуються правлінням (або зборами), і документ про оплату виготовлення печаток і штампів, після чого протягом п'яти робочих днів управління внутрішніх справ зобов'язане видати дозвіл на виготовлення печаток і штампів.

Наявність всіх цих документів дає можливість відкрити постійний розрахунковий рахунок в будь-якому банку України і розпочати господарську діяльність. Початок роботи кооперативу розпочинається з набору персоналу.

Якщо кооператив невеликий, то обов'язки директора добровільно може виконувати голова кооперативу, а бухгалтера з неповним робочим днем. Далі Правління наймає бухгалтера, а директор – інший необхідний персонал.

На етапі початку ділових операцій відбувається розподіл управлінських функцій між правлінням кооперативу і виконавчою дирекцією. Правління зосереджує свою увагу на питаннях стратегічного розвитку підприємства, його фінансової та маркетингової політики, входження та адаптація підприємства до конкурентного середовища. Виконавчий директор і його команда відповідають за щоденну роботу кооперативу згідно з делегованими повноваженнями, ресурсами і програмою, схваленою Правлінням кооперативу.

Основним джерелом фінансування кооперативу є пайові внески членів-клієнтів кооперативу. Важливість поповнення пайового капіталу пояснюється зростанням довіри кредитних установ до підприємств, що мають солідну матеріальну базу, яка може бути предметом застави при отриманні кредиту. Крім цього, фінансування власного кооперативу через механізм поповнення індивідуальних паїв зміцнює його членську організацію, сприяє зростанню зацікавленості членів кооперативу в ефективному використанні вкладених ними коштів.

Розраховано, що первинна переробка соняшнику створює додану вартість у розмірі 30 USD/т, а економічні переваги експорту продуктів переробки соняшнику складають 73,5 USD/т тільки за рахунок різниці експортних цін. Перспективи експорту соняшникової олії для України досить оптимістичні з огляду на постійне збільшення населення планети та пріоритетність вирощування альтернативних олійних культур за рахунок скорочення виробництва соняшнику в основних країнах-продуцентах. За

прогнозними даними існує потенціал до збільшення обсягів виробництва насіння соняшнику в Україні, що дасть можливість довести виробництво соняшникової олії до 2 млн т, забезпечити споживання її населенням і здійснювати експорт на постійному рівні більш, ніж 1,5 млн тонн. У свою чергу, світовий ринок спроможний прийняти надлишкову пропозицію української олії, проте, можливо, географія українського експорту олії потребує змін.

ВИСНОВКИ

Соняшник — основна олійна культура в нашій країні. У складі всіх олійних культур він займає 70 % посівної площі і 85 % валового збору. Із насіння соняшнику виробляється приблизно дві третини всієї рослинної олії. Досвід багатьох країн свідчить, що споживання рослинних жирів збільшується, а споживання тваринних зменшується. Це пояснюється тим, що рослинні жири порівняно з тваринними більш корисні для здоров'я людини. Разом з цим виробництво олії більш ефективне. Так, для одержання 1 т олії потрібно 1 — 1,5 га ріллі, а для 1 т вершкового масла — 10 (якщо удій корів становить 3000 кг, а жирність молока — 3,5 %).

Продукт переробки соняшнику — високоякісна макуха використовується в кондитерській промисловості для одержання халви і деяких інших продуктів харчування, а низькосортна макуха застосовується у тваринництві як цінний корм.

Соняшник — високорентабельна культура, вона впливає на підвищення прибутковості рослинництва в цілому. Соняшник, крім того, є джерелом одержання високопоживних кормів: за кожний реалізований державі центнер насіння господарства отримують (залежно від сорту соняшнику) від 10 до 40 кг макухи та 20 кг комбікормів. У багатьох господарствах України соняшник у суміші з посівами кукурудзи та іншими кормовими культурами використовується на силос. У цілому 1 га посіву соняшнику при врожайності 25 ц/га дає 1200 кг олії, 800 кг шроту (300 кг білка), 500 кг лузги (70 кг дріжджів), 1500 кг корзинок (1000 кг сіна). І, нарешті, соняшник — цінна медоносна культура: з 1 га посівної площі отримують 25-30 кг високоякісного меду.

Важливим резервом підвищення урожайності соняшника та інших культур є упровадження інтенсивної технології, за якої використовують найновіші досягнення селекції і насінництва, заходи сортової агротехніки, хімізації та механізації виробничих процесів на основі точного біологічного

контролю за станом розвитку рослин. Визначення господарського потенціалу врожайності соняшника за агрокліматичними зонами України показало, що за умови чіткого і якісного виконання усіх технологічних процесів на вирощуванні соняшника є реальні можливості одержувати стабільно високі врожаї на рівні 40—50ц/га.

Через те, що соняшник став третьою після озимої пшениці та ячменю культурою в експортному балансі країни, показники якості насіння набувають особливого значення у експортній оцінці цієї культури.

За результатами досліджень вітчизняних спеціалістів-аграрників та власних досліджень виділено проблеми, притаманні нині виробництву соняшника в Україні: значні коливання валових зборів соняшника, зумовлені недостатньою стабільністю врожайності культури; відносно велика залежність виробництва від погодних умов; незбалансованість політики ціноутворення та порушення паритету цін протягом тривалого часу; наявність невідрегульованого за структурою ринку зерна, тобто розвиток зернового ринку може забезпечити в майбутньому вагомі позиції України на світовому ринку; значні втрати соняшника в процесі збирання, транспортування, зберігання та переробки; зниження якості насіння внаслідок погіршення сортового складу, порушення вимог технологій та інших прорахунків вирощування; незадовільний рівень розвитку насінництва через порушення спеціалізації насінницьких господарств, послаблення матеріально-технічного забезпечення галузі, погіршення якісних показників насіння та його репродуктивного складу; низький рівень прибутковості сільськогосподарських товаровиробників, недоступність позичкового капіталу, що зумовило нестачу обігових коштів та негативно вплинуло на відтворення галузі; висока вартість зберігання.

Виробництво соняшника має значний потенціал для українських сільськогосподарських виробників. Розглянувши економічну ефективність виробництва в Обухівському районі, ми виявили певні недоліки, які намагалися усунути, планувавши проєкт виробництва, економічної

ефективності виробництва.

Перш за все, оскільки соняшник є досить перспективною культурою для виробництва варто збільшити посівні площі під даною культурою. Поряд з цим необхідно підвищити рівень урожайності на підприємстві ||за рахунок інтенсифікації, а саме застосування новітніх технологій виробництва та сільськогосподарської техніки, підбір сортів і гібридів для підвищення врожайності і якості соняшника та зниження собівартості виробництва економія виробничих витрат на 1га посіву та всю площу, запровадження прогресивних форм оплати праці залежно від кінцевого результату. Для підвищення конкурентоспроможності продукції потрібно підвищувати її якість шляхом застосування якісного посівного матеріалу, належно доглядаючи за посівами та використовуючи передові технології збирання та зберігання. Підвищення продуктивності праці також дасть змогу більш ефективно використовувати трудові ресурси.

Таким чином, збільшення площ під культурою, підвищення її урожайності, зростання продуктивності праці, зменшення виробничих витрат та дотримання передових технологій виробництва дадуть змогу виробляти підприємству значно більшу кількість продукції вищої якості, а відповідно і більшої вартості на ринку. Враховуючи те, що значення соняшника для України та попит на нього у світі зростає, варто понести деякі витрати задля потенційного прибутку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методологічні основи управління продукційним процесом соняшнику: монографія. В.В. Кириченко, Л.Н. Кобизєва, В.П. Коломацька, та ін. ; за ред. В.В. Кириченка. НААН, Інститут рослинництва імені В.Я. Юр'єва НААН, Державний біотехнологічний університет. Харків, 2022. 528 с.
2. Гаврилук В.М. Напрями розвитку виробництва олійних культур в Україні. *Економіка АПК*, 2006р. С. 17-23
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник, 2-ге вид. доп. і перероб. К. КНЕУ. 2002р. 326 с.
4. Комаровська М.В., Хілевська М.П. Організаційно-економічні чинники та тенденції розвитку ринку соняшнику. *Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал*. №2 (34) 2014. С. 113-118.
5. Покиньчереда В. В., Тімченко О.Л. Світовий ринок соняшникової олії: аналіз стану та тенденцій розвитку. *Ефективна економіка*. 2023. № 10. С. 25-29.
6. Бойко О. С., Гейко Л. М. Сучасний стан підприємств олійно-жирової промисловості України. *Економічний простір*. 2020. № 157. С. 32–37.
7. Богданюк О. В., Кіча А. О. Оцінка стану виробництва соняшникової олії в Україні: основні тенденції та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 1388–1392.
8. Чехов С. А., Чехова І. В. Оцінка ефективності виробництва соняшнику в Україні. *Економічний простір*. 2018. № 136. С. 135–146.
9. Чехова І. В. Формування та розвиток ринку олійних культур: теорія, методологія, практика. Запоріжжя : ІОК НААН, 2018. 173 с.
10. Makarchuk O., Kuts T. Factors evaluation affecting sunflower oil prices in Ukraine. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, Vol. 2022, Issue 2, pp. 481–488.

11. Макарчук О.Г. Ринок соняшникової олії в Україні: стан та виклики. *Економіка і управління бізнесом*. Retrieved from [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.91-100](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.91-100).
12. Федоряка В. П. Ефективність виробництва і реалізації соняшнику в Україні. *Вісник соц.-екон. досл.* 2011. № 41(2). С. 139–144.
13. Андрійчук В.Г., Вихор Н.В. Підвищення ефективності агропромислового виробництва. Київ: Урожай, 2001р. 232 с.
14. Бронин О.В. До питання економічної ефективності виробництва насіння соняшнику в умовах становлення ринкової економіки України. *Вісник аграрної науки*, 2004р. №11. С. 78-79.
15. Горкавий В.К. Статистика. Навчальний посібник для студентів. К.: Вища школа, 2004. 94 с.
16. Зайцев О.М. Використання якісного насіння – найшвидший шлях до підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. *Пропозиція*, 2002р. № 5. С. 32-36
17. Зайцев О.М. Запровадження нових гібридів соняшнику – шлях до підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва. *Пропозиція*, 2002р. № 8-9. С. 12-16.
18. Андреев В.А. Аналіз олійно-жирової галузі харчової промисловості України. *Економіка та суспільство*. Випуск № 62, 2024 р. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-123>
19. Інфографіка: перші підсумки та прогнози посівної 2022. Насінева асоціація України. URL: <https://ukrseeds.org.ua/infografika-pershi-pidsumky-ta-prognozy-posivnoyi-2022>.
20. Агровигляд України 2024-2033. Київська школа економіки. Центр Досліджень продовольства та землекористування. URL: <https://kse.ua/ua/agroviglyad-ukrayini/> (дата звернення: 23.05.2024).
21. Дудко С.С. Нові перспективні гібриди соняшнику від Євраліс Семанс. *Пропозиція*, 2015р. № 2. С 19-24.

22. Закон України “Про насіння і садивний матеріал” від 26 грудня 2002р. № 411-IV / Голос України. 2003р. №16 (3016). 28 січ.
23. Рогач С.М., Степасюк Л.М., Суліма Н.М., Величко О.В., Гуцул Т.А. Економіка підприємства. К. «ЦП «КОМПРИНТ». 2018. 456 с.
24. Закон України «Про операції з давальницькою сировиною в зовнішньоекономічних зв'язках» від 15 вересня 1995 року / Урядовий кур'єр.
25. Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» № 1033-XVI від 10.09.1999 року.
26. L.Stepasyuk, N.Sulima. Economics of enterprise. Textbook. К. «СР «Компринт»». 2021. 349 р.
27. Економічна статистика. Економічна діяльність. Сільське, лісове та рибне господарство. URS: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
28. Іванова Н.А. Ефективність виробництва товарного насіння соняшнику. *Економіка АПК*, 2014 р. №6, С. 18-24.
29. Ільчук М.М., Коновал І.А., Водніцкий М.В. Стабілізація ринку зерна в Україні в повоєнний період. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. Том 13, № 1 (2022), С. 19-38.
30. Кириленко І.Г. Вишукувати шляхи підвищення ефективності виробництва. *Економіка АПК*. 2000. №2. с. 31-34.
31. Мельник І.О. Комплексна механізація виробництва соняшнику. *Пропозиція*, 2019 р. № 11. С 23-26.
32. Кваша С. М. Наукові підходи до регулювання аграрного ринку. *Економіка АПК*. 2006. № 7. С.42-45.
33. Орел В.М. Управління інноваційними процесами в стабілізації розвитку харчової галузі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем» (присвяченої 70-річчю кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту). Харків: ХНТУСГ, 2018. 322 с. С. 114-118.

34. Обсяг виробництва, урожайність та зібрана площа сільськогосподарських культур за їх видами. Сільське, лісове та рибне господарство. URS: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
35. Овчаренко Б.О. Основний обробіток ґрунту під соняшник. *Пропозиція*, 2020 р. № 7. С. 25-29
36. Рослинництво: підручник. С.М. Каленська, О.Я. Шевчук, М.Я. Дмитришак та ін. К: НАУУ, 2005, 502 с.
37. Серета С.А. Актуальні проблеми насінництва соняшнику. *Економіка АПК*, 2001р. № 8.
38. Шкільов О.В., Жеревчук В.М. Внутрішньогосподарські резерви ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*, 2000р. № 5 с. 64-70.
39. Шевчук О.С. Роль протруєння насіння. *Пропозиція*, 2022р. № 5. С. 36-39.
40. Куренна Т.О. Ефективність та результативність державної підтримки аграрного сектора економіки в Україні. *Держава і ринок*. 2011. № 1. С. 133-138.
41. Лопушинська О.В. Управління ресурсозберігаючим розвитком підприємства як чинник підвищення ефективності функціонування переробної галузі України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем» (присвяченої 70-річчю кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту). Харків: ХНТУСГ, 2018. 322 с. С. 65-67.
42. Гончарова К.В. Вдосконалення методики визначення потенціалу кластеризації галузей окремого регіону. *Економічний простір*. 2019. № 29. 104-108.
43. Чуйко Д.В., Пономарьова М.С., Брагін О.М. Економічна ефективність вирощування ліній, гібридів та сортів соняшнику залежно від регулятора росту рослин. *Вісник ХНАУ*. Серія : Економічні науки. 2021. Т.1. № 2. С. 197-208.

44. Жуйков, О., Лавриць, В., Жуйков, Т. Економічна та біоенергетична ефективність отримання лікарської фітосировини соняшника декоративного за органічної технології вирощування. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка, № 19, 2024 р. С. 55-61. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.19.6>
45. Степасюк Л.М., Городенко С.В, Михайлов С.І.. Економіка підприємства: Навч. посібник, 2-е видання. К.: «ЦП «КОМПРИНТ»», 2018. 418 с.
46. Зінченко О.І. Рослинництво: Підручник. К.: Аграрна освіта, 2001. 591 с.
47. Іванова Н.В. Сортова сертифікація насіння як чинник підвищення ефективності діяльності насінневої галузі. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2. Т. 2. Економічні науки. Полтава: ПДАА, 2011. С. 78–81.
48. Власов В.І. Глобалізація і глобальна продовольча проблема. *Економіка АПК*. 2010. №1. С.15-22.
49. Балан О.Д. Зміна парадигми поведінкової економіки: усунення бар'єрів, що перешкоджають поведінковим змінам. *Бізнес Інформ*. 2024. №7. С. 14–20. URL://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-14-20
50. Мірзоєва Т.В., Гарбут М.С., Валієв А.Д., Балан О.Д. Мінімізація ризику зниження врожайності сільськогосподарських культур через оптимізацію внесення добрив. *Економіка і управління бізнесом*. 2024. № 1. С. 43-57. URL://doi.org/10.31548/economics15(2).2024.041
51. Практикум з організації підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Шкільов О.В., Балан О.Д., Ткачук В.А. Вид. 2-ге, доп.повн. К.: Четверта хвиля, 2012. 216 с.
52. Boiko O.S., Heiko L.M. (2020) Suchasnyi stan pidpriemstv oliino-zhyrovoi promyslovosti Ukrainy [Current enterprises condition of Ukrainian fat-and-oil sector] . *Ekonomichnyi prostir*, № 157, pp. 32–37.

53. Chutamard Pissai, Paisan Laosuwan. Stability of Yield and Other Characters of Sunflower Across Environments. *Suranaree Journal Science and Technology*. 2011. Vol. 18, № 1. P. 55–60. ISSN 0858-849X.

54. Павленчик Н. Розвиток кооперації в АПК України. Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу України: стан і перспективи вирішення. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 березня 2000 р. Київ, 2000. С. 168–170.

55. Потаєва О. Названо найзбитковіші й найприбутковіші культури. AGROTIMES. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/nazvano-najzbytkovishi-j-najprybutkovishi-kultury/>.

56. Економічна статистика. Економічна діяльність. Сільське, лісове та рибне господарство. Рослинництво (1991-2023). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

57. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2002, № 3-4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

58. Євчук Л.А. Напрями підвищення ефективності вирощування соняшнику та виробництва соняшникової олії. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. №1. 42 с.

59. Олійник Т.Г. Економічна ефективність виробництва соняшнику та шляхи її підвищення в аграрних підприємствах Баштанського району. *Агросвіт*. № 6, 2019. С. 10-16.

60. Балан О.Д., Мироненко П.Л., Обґрунтування заходів розвитку вирощування насіння соняшнику. Міжнародна науково-практична конференція «Вплив біоекономіки на економічне зростання», К.: НУБіП України, 25 жовтня 2024. URL: <https://nubip.edu.ua/node/153361>

61. Мироненко П.Л., Балан О.Д. Роль і місце олійних культур в економіці сільськогосподарського виробництва. Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах глобальних викликів: матеріали Студентської науково-практичної конференції, 9-10 листопада 2023 р. К.: НУБіП України, 2023. 196 с.

62. Балан О.Д. Мироненко П.Л., Методичні підходи до оцінки економічної ефективності вирощування насіння соняшнику. Економіка підприємств та галузей національної економіки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «ЕКОНОМІЧНІ ДНІ – 2024», 10 квітня 2024 р. К.: НУБіП України, 2024. 118 с.